BİLGE
UMAR

IONIA

AKBANK'IN BİR KÜLTÜR HİZMETİ

AK YAYINLARI
KÜLTÜR KİTAPLARI SERİSİ 2

Prof. Dr. BİLGE UMAR

IONIA

AKBANK'IN BİR KÜLTÜR HİZMETİ

Apa Ofset matbaasında basılmıştır / Printed by Apa Offset printers ● Fotoğraflar / Photos: Bilge Umar ● İngilizcesi / English translation by Adair Mill ● Her hakkı Ak Yayınları Ltd. şirketine aittir / All rights reserved for Ak Yayınları Ltd. 1979

Artemision'da bahar. Ortada kazı çukuru ve eğri büğrü ayağa kaldırılmış sütun Artemis tapınağının yerini belirliyor. Yukarıda Bizans çağından kalma kale. Onun altında İsa Bey camii. Iustinianus'un yaptırdığı Ermiş Ioannis (St. Jean) kilisesinin kalıntısı, sağ yukarıda, ağacın arkasında kaldığı için görülmüyor. - Spring in Artemision. The site of the Temple of Artemis is indicated by the excavation trench in the centre and the column raised into a slanting pos:tion. Above can be seen the Byzantine castle, with Isa Bey Mosque beneath it. The ruins of the Church of St. John, built by the Emperor Justin an, can't be seen behind the tree on the top right.

İÇİNDEKİLER

I. İZMİR-ÇEŞME YOLU ÇEVRESİNDEKİ İLKÇAĞ KENTLERİ VE KALINTILARI

1. ESKİ İZMİR (PALAIA SMYRNA)

Izmir-Karşıyaka yolu üzerindeki Bayraklı'ya gidiniz ve tren istasyonunun yanından iç bölüme doğru uzanan yola sapınız. Birkaç yüz m. ileride, yolun sonunda, sağa döner dönmez, solunuzda göreceğiniz açık bahçe kapısından içeriye giriniz ve asfalt yolu izleyiniz. Eteğinde bulunduğunuz, Tepekule denen pek küçük tepenin üstüne çıkmanız ancak bir iki dakika sürer O tepeciğin kuzeydoğuya bakan yamacında Izmir kentinin ilk yerini ve İÖ 610 yılındaki İzmir'in kalıntılarını göreceksiniz.

Tepekule'nin bulunduğu yer, ilkçağda, küçük bir yarımada idi ve dar bir kıstakla, kuzeydeki kara parçasına, şimdi gecekonduların kapladığı büyükçe tepeye bağlanıyordu. İzmir Körfezi, o zaman, şimdikinden daha içerilere kadar uzanmaktaydı. Bu yörede ilk kent, sözünü ettiğimiz yarımada üzerinde, sanıldığına göre İÖ 3000 dolaylarında, batı Anadolu'ya Hellen göçlerinden binyıllar önce kuruldu. İzmir adının kökeni olan Smyrna adı da o çağdan kalmadır ve Anadolu'nun ilk uluslaşmış insanları olan Hatti - Luwi halkından ya da bunların dilinden, kültüründen etkilenmiş Hititlerden(veya, daha sonraki Karia'lılardan, özellikle Leleg'lerden) gelme olması gerekir[1]

[1]) Aynı «-na» bitişine, Hellenleşme öncesi dönemden kalma Anadolu kentlerinden birçoğunun adında rastlıyoruz Myrina, Halisarna, Atarna, Thybarna, Syrna, Lorymna vb. Adana da bunlardandır.

İzmir yakınlarında, Kemalpaşa-Torbalı yolunun Karabel geçidinde bulunan Hitit işi savaşçı kabartması: Hitit egemenliğinin bu yöreye de uzandığının kanıtı. The Hittite relief of a warrior in the Karabel pass on the Kemalpaşa-Torbalı road near Izmir proves that Hittite hegemony reached as far as this region.

Batı Anadolu kıyılarına, Troia Savaşından (yaklaşık İÖ 1200) bir iki yüzyıl sonra Hellenlerin göçü başlayınca, ilk göçmen dalgasını oluşturan Aiolos soyu, Aiolialılar, bu yöreyi ve kenti aldılar. Ama sonra, İÖ 700 yakınlarında, Ion soyundan gelme komşu Kolophon sığıntıları, öz halkı bir kutlama töreni için kırlara çıktığından pek kolayca, Izmir'i ele geçirdiler.

Kent kısa sürede çok gelişti, güçlendi. Bunu kendileri için tehlikeli bulan Lydialılar, İzmir kent-devleti ile savaşa giriştiler. Izmir halkı önceleri kenti başarı ile savunduysa da İÖ 610 yılında Lydia kralı Alyattes, kenti zaptetti ve yaktırdı, yıktırdı. Halktan kurtulanlar, çevrede köylere bölünerek yaşamaya başladılar Sonra eski kentin yerinde yeniden bazı yerleşmeler oldu ama, burada yeni bir kent oluşamadan yeni Smyrna kentinin biraz ileride kurulması üzerine, gelişme orada gerçekleşmeye başladı.

Eski Smyrna'nın kalıntıları, arkeolog olmayanlar için pek ilgi çekici değildir. Bu kalıntıların başlıcaları şunlardır

— Athena tapınağının duvar kalıntıları;
— Kent surlarının kalıntıları;
— Ev duvarlarının kalıntıları.

2. IZMİR / (YENİ) SMYRNA

İzmir kentinin yeni yerinde kuruluşu, bizde adı Iskender diye söylenen Makedonialı Alexandros'un buyruğuna bağlanır. İlkçağ yazarlarından P a u s a n i a s 'a göre, İskender, İran seferinin başlangıcında (İÖ 334) İzmir yöresine uğramış, şimdi Kadifekalenin

İlk İzmir kentini yakıp yıkan Lydia kralı Alyattes'in gömülü bulunduğu Salihli-Marmara gölü arasındaki tümülüs (höyük). The tumulus, between Salihli and Lake Marmara, which formed the tomb of the Lydian King Alyattes who destroyed the first city of Izmir.

bulunduğu tepe üzerinde avlanmış ve yorulunca orada, bir pınarın yanıbaşında, suyun içinden bitmiş çınar ağacının altında uzanıp uyumuştu. Düşünde pınarın tanrıçaları Nemesis'ler ona görünerek, bu yerde yeni bir Smyrna kenti kurdurmasını; eski kent halkının soyundan gelen, çevreye dağılmış kişileri o yeni kente yerleştirmesini istediler. İskender de, uyandığında, kentin yeniden kurulması için komutanlarına buyruk verdi.

Strabon'a bakılırsa, çalışmaları başlatan, Iskender'in ölümünde Anadolu'ya egemen olan komutan, Tek Gözlü Antigonos idi; ama tamamlatan, onun İÖ 301'de savaşta diğer komutanlara yenilmesi ve ölümü üzerine batı Anadolu'yu ele geçiren komutan/kral Lysimakhos'tur.

Lysimakhos'un diğer bir eski yoldaşıyla, Iskender Imparatorluğunun doğu bölümlerinde egemen olan Seleukos'la giriştiği savaşta yenilmesi ve ölümünden (İÖ 282) sonra batı Anadolu Seleukoslar Krallığının egemenliği altına girmiş; İÖ 133'de, son Bergama Kralı III Attalos'un ülkesini vasiyetname ile Roma'ya bırakması sonucunda Roma ülkesine katılmıştır

Izmir, Roma'nın imparatorluk döneminde, batı Anadolu'nun nice kenti gibi, bir altın çağ yaşadı, çok gelişti ve zenginleşti. Sonra, giderek geriledi. Ancak 19. yüzyılın ikinci yarısında, batı Anadolu'ya döşenen demiryolları eski ticaret yollarının yerini alınca, İzmir Anadolu'nun ihracat limanı durumuna geldi ve 1890'lara varmadan yine büyük, zengin, kalabalık bir kent oldu.

Izmir'deki başlıca ilkçağ kalıntıları şunlardır

— Izmir Arkeoloji Müzesindekiler. Listesi Sevil Tunç'un açıklamasız broşüründedir.

— Kadifekale. Şimdi görülen kale, ortaçağ yapıtı olmakla birlikte, temele yakın bazı bölümlerinin ilkçağdan kalma olduğunu öne sürenler vardır. Ilkçağlardaki Yeni Smyrna'nın akropolisi (=yukarı hisarı) kuşkusuz burada idi.

— Kentin surlarından, tiyatrosundan, stadeion/stadium'undan hemen hemen hiç bir kalıntı günümüze gelmemiştir; gelebilenler görmeye değecek önemde değildir.

— Agora. Ilkçağ Izmir'inden en önemli kalıntı, Roma egemenliği çağı agora'sının kalıntısıdır. Bu kalıntıya ulaşmak için, Izmir'in ortasındaki İkiçeşmelik Caddesine gidiniz. Orada, Eşrefpaşa semtine doğru yokuşun başladığı ve caddenin bir dönemeç yaptığı yerde, sola sapan sokağı izleyiniz; bir iki dakika sonra Namazgâh semtine, küçük bir alana geleceksiniz. Alanın size göre solunda, parmaklık biçiminde yapılmış duvarın arkasında, agora vardır. Müze bileti alarak içeri gireceksiniz.

Bu agora, Roma egemenliği çağında, denize çok yakındı, yani deniz oralara kadar sckuluyordu. Agora'nın ortasında bir açık alan bırakılmış; bunun çevresi, sütunlara dayanan bir çatıyla örtülü kaldırımla (=stoa) çevrilmişti. Kuzey yanda, devlet işlerinin görüldüğü uzun bir yapı (=bazilika) vardı. Agoranın çeşitli yerlerinde heykeller bulunuyordu.

— Diana (=Artemis) Hamamları denen kalıntılar. Bugünkü İzmir'in doğu ucunda, Halkapınar semtinde, Belediye kent suyu tesislerinin bulunduğu yerde; kıyısında Homeros'un yaşadığı söylenen Meles/Halkapınar Çayı'nın pınarları vardır. Çıktıkları yerde küçük bir göl oluşturan bu pınarların çevresinde, Roma egemenliği çağında, banyo tesisleri vardı; bunların bazı kalıntıları yerinde görülebilmektedir.

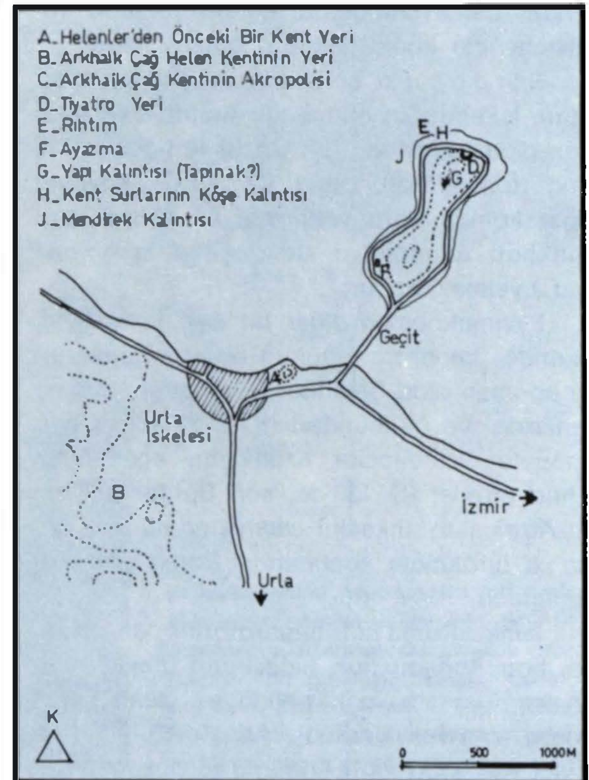
3. KLAZOMENAI

Ilkçağ Klazomenai kentinin yeri, bugünkü Urla iskelesinin önünde, Kemik ve Mafsal Hastalıkları Hastanesi tesislerinin kapladığı adadır. Belirtelim ki, hastane yetkililerinden izin almaksızın adaya girilemez.

Yörede ilk yerleşme, şimdi adayı karaya bağlayan uzunca geçidin karadaki başlangıcının yanıbaşında bulunan küçük tepe

İzmir. Roma çağı yapısı Agora'nın alt katında 2000 yıldan beri akıp duran çeşme. Izmir The two thousand year old fountain in the basement of the Roman **agora.**

Ilkçağ kenti Klazomenai kentinin bulunduğu çevre plânı. The plan of the area containing the ancient city of Klazomenai.

üzerinde, batı Anadolu'ya Hellen göçleri öncesinde yapılmıştır. Ion soyundan Hellen göçmenleri ise, önce, adaya yakın bir yerde, ama kıyıdan biraz daha içeride kent kurup oraya yerleştiler. Bu kente verilen Klazomenai adı, eski Hellen dilinde bir tanrısal bildirim için kullanılan ve yol, çare göstermek anlamına gelen k l a z o sözcüğünden türetilmiştir; «bir tanrısal bildirimle kendilerine yol gösterilmiş olanlar» demektir.

Kıyı yakınındaki bu Hellen kentinin halkı, Iranlılar batı Anadolu'ya gelince, belki başarısız Ionia ayaklanmasından (İÖ 500-494) sonra, İranlılardan korktukları için adaya taşınmışlardır; artık adada kurulan kent Klazomenai diye anılır olmuştur. Ancak, eski kentte de yaşayanların bulunduğu anlaşılıyor[2].

2) **Thukydides** VIII 14 ve 23'de anılan Polikhna (=Kentçik) ile, **Bean** AT s. 129 ve 131'de yeri tartışılan, **Strabon**'un Khytrion diye, **Ephoros'un** ise Khyton diye andığı kentçik burası olmalıdır.

Sardis'te gün batışı. Bugünkü Salihli'nin 8 km. batısındaki eski Sardis, İÖ 600 dolaylarında Ionia'ya hükmeden Lydia'lıların başkentiydi. İranlı Kyros, İ.Ö. 546 da yenilip karşı tepedeki yukarı hisara sığınan son Lydia kralı Alyattes oğlu Kroisos'u esir alınca Lydia krallığı tarihe karıştı ve bütün Batı Anadolu gibi Ionia da İran egemenliği altına girdi. Sunset at Sardis. The ancient city of Sard.s lies 8 km. to the west of the modern town of Salihli. It was the capital of the Lydians, who occupied Ionia around 600 B.C. The capture in 546 B.C. of King Alyattes' son Croesus, who after his defeat had taken refuge in the castle on the hill opposite, marked the final collapse of the Lydian Kingdom. The whole of Western Asia Minor now came under the hegemony of Persia.

Atina ile Sparta arasındaki savaşlar sırasında (İÖ 431-404), Klazomenai, hemen tüm ada ve kıyı kentleri gibi, güçlü bir donanması bulunan Atina'nın egemenliğine katlanmak ve onun bağlaşıkları arasında yer almak zorunda kalmıştı. Sparta ve bağlaşıkları donanma kurduktan sonra, Klazomenai Atina'ya başkaldırdı; ancak, gelen Atina donanması ayaklanmayı bastırdı.

Hellen uygarlığının klâsik döneminde (yaklaşık olarak İÖ 4800 - İÖ 334) Klazomenai çok ileri bir kentti. Ünlü düşünür Anaxagoras buralıdır. Kentin o çağda ulaştığı gelişme düzeyi, o çağdan kalma, üzerinde kuğu kabartması bulunan paralarının güzelliğinden de anlaşılabiliyor[3]

Bugün adayı karaya bağlayan, üstüne beton döşenmiş geçidin yanıbaşında, batı yanında, daha eski bir geçidin kalıntıları görülebilmektedir. O eski geçidin İÖ 300 yakınlarında döşendiği sanılıyor Ada üzerinde bulunan kalıntılar ise bir iki taş parçasından başka bir şey değildir

4. AIRAI

Urla'dan güneybatıya, Demirci Köyüne, yaklaşık 15 km.'lik, oldukça düzgün, bir bölümü asfalt kaplı, çoğu toprak yüzeyli bir yol uzanır Yol, 1950'lerde kurulmuş küçük ve yoksul bir köy olan Demirci'in içinden geçer, 2-3 km. sonra denize ulaşır. Orada, bir tepe arkasında, yoldan güney-güneybatı yönünde yarım saat kadar yürüyüş uzaklığında, «Ada» diye anılan küçük bir yarımada vardır. Kıstak çok dar ve alçak olduğu için, bir tepecikten oluşan yarımada gerçekten ada denebilecek görünüştedir

Ada üzerindeki, tarihçesini bildiğimiz ilkçağ Airai kentinin kalıntıları, yalnız, bazı temel kalıntılarıdır ve önemsizdir. Adaya çıkış, bunları görmek için olduğundan çok, orada rastlıyacağınız pek güzel çevre görüntüleri için zahmete değer

Kıstağın karaya bağlandığı yerden biraz yukarıda, bir araba yolunun batı yanında, ilkçağ kentinin nekropolisi (=mezarlığı) bulunuyor. Bazı mezarlarda kaçak kazı ve yıkım yapıldığı görülmektedir. Ada çevresinde sur kalıntısına rastlanmıyor Çanak çömlek kırıkları ise adanın üzerinde her yere yayılmıştır. Demirci Köyünün içinde de, yolun yanıbaşındaki bir ahırın ön duvarında göze çarpan İon biçimi sütun başlığının dışında, taşıma tarihsel yapı parçası görülmemiştir.. Airai kalıntılarının, çağdaş köy kurulmadan çok önce, kıyıda bulunan tarihsel kent kalıntılarının hemen hemen tümünün başına geldiği üzere, deniz yoluyla götürüle götürüle tüketildiği anlaşılıyor. Ahır duvarındaki sütun başlığının da Airai kalıntıları arasında bulunduğu kesin değildir; bu taş, körfezin karşı yakasından, Teos kalıntılarından taşınmış olabilir

Airai kalıntıları yakınındaki Demirci köyünde bir ahırın ön duvarında görülen İon biçimi sütun başlığı.
An Ionian capital in the wall of a stable in the village of Demirci, not far from the ruins of Airai.

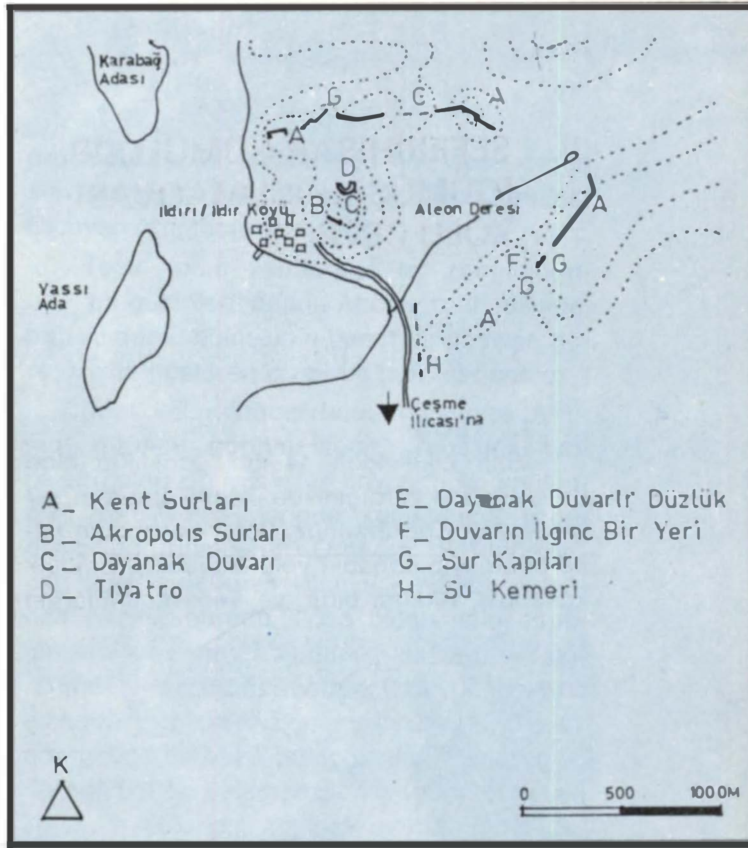
3) Örneğin, **Charles Seltman**'ın A Book of Greek Coins adlı kitabında (London 1952) s. 43'deki resmi bulunan parayı analım. Bunun kalıbını hazırlayan, para üzerindeki küçücük imza yazısından anlaşıldığına göre, Theodotos adlı bir sanatçıdır

5. ERYTHRAI

İzmir-Çeşme yolunun Çeşme Ilıcasına, yazlık evlerin yoğun olduğu yere varmasından birkaç km. önce, sağda göreceğiniz toprak yola sapıp onu izleyerek, 15 km. kadar ileride, Ildırı (adının diğer söylenişiyle, Ildır) Köyüne ulaşırsınız. Köy, ilkçağ Erythrai'sinin kalıntıları ile içiçedir; adı da Erythrai sözcüğünden bozmadır Erythrai'nin adı ise, eski Hellen dilinde, erythros (=kızıl) sözcüğünden türetilmiştir; kızıl (örneğin, kızıl topraklı yerin) halkı anlamına gelir.

Erythrai, Ion soyundan Hellenlerin batı Anadolu kıyılarında kurduğu kentlerin önemlice olanlarındandı. Ancak, tarih olaylarının gelişmesinde bir etkinliği görülmemiştir.

İlkçağ kentinin kalıntıları, çizimde belirtilmiştir Kent ve kalıntıları üzerinde ayrıntılı bilgi, Cevdet Bayburtluoğlu'nun yakın zamanda yayınlanan, bu konuya ilişkin değerli kitabında bulunabilir.

İlkçağ Erythrai kentinin bulunduğu çevrenin plânı. - The plan of the region containing the ancient city of Erythrai.

Erythrai. Tiyatro kalıntıları. Erythrai. The ruins of the theatre.

II. SEFERİHİSAR-GÜMÜLDÜR (GÜMÜŞSU)-CUMAOVASI YOLU ÇEVRESİ

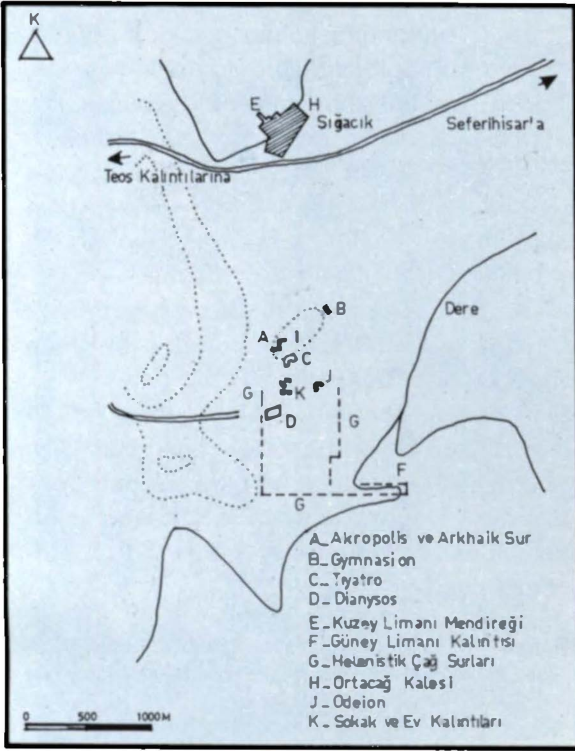
1. TEOS

Izmir çıkışından 44 km. uzaklıkta olan Seferihisar'a vardığınızda, ilçeye girerken, bir yol kavşağı görürsünüz. Sola, kasabanın içine dönmeyip sağdaki yolu izlerseniz. Sığacık kasabası, Akkum plâjı, ve Teos kalıntılarına

Teos. Dionysos tapınağı kalıntıları. Teos. The remains of the Temple of Dionysos.

yönelmiş olacaksınız. Bu yönü izlediğinizde, 10 km. kadar sonra, bir ortaçağ kalesinin surları içindeki Sığacık'ın yanından geçerek, bir yarımadaya gidersiniz. Işte orada, kıstağın bulunduğu yörede, özellikle kıstağın güney kıyısında, Teos kentinin kalıntıları vardır. Siz Sığacık'ı ve onun yanındaki, sağınızda kalan küçük körfezi geçer geçmez, asfalt yüzeyli yol biraz yokuşa vuracak, sonra sola dönecek ve deniz hep sağınızda olarak 1 km. kadar gideceksiniz. Çamlar arasına giren yol yine sola kıvrılıp inişe geçecek; sizi ağaçlar

İlkçağ Teos kentinin bulunduğu çevrenin plânı. The plan of the region containing the ancient city of Teos.

arasında küçük bir açıklığa getirecek orada son bulacaktır. Geldiğiniz yer, Teos kentinin Dionysos tapınağı yakınıdır.

Teos, Ionia kentlerinin en zenginlerinden, en güçlülerindendi. Ancak, tarihçesinde, batı Anadolu bölgesinin genel tarihçesine göre özellik gösteren çizgilere pek rastlanmaz.

Kent kalıntılarının bugünkü genel durumu, çizimde görülmektedir. Teos'daki yapı parçaları da yüzyıllar boyunca yağmalanmış, yeni yapı işlerinde kullanılmak üzere alınıp götürülmüştür. Örneğin, Seferihisar'dan Izmir'e gelirken Ulamış Köyünün yanından geçilir; burada, köye giden yola saptığınızda, az sonra, solunuzda bir mezarlık görürsünüz. Mezarlığın badanalı duvar taşlarını dikkatle incelerseniz, onlar arasında, Teos'dan gelme bir yazıt bulacaksınız. Bunun gibi, Seferihisar'da Belediye binası önünden geçen yolun, o yakında, kasaba sınırlarındaki dereye ulaştığı yerde, solda göreceğiniz kuyunun ağzı, Teos'tan alınma taşlarla örülmüş; bilezik olarak da bir yazıt, ortası oyulup kullanılmıştır. Bu yazıtta Andrian (=Hadrianus) adı okunabildiğine göre, yazıt İS 2. yüzyıl başından kalmadır.

2. MYONNESOS

Seferihisar-Gümüldür (Gümüşsu) yolunda Doğanbey Köyünü geçip 3 km.'den biraz fazla gidecek ve sağda göreceğiniz bozuk toprak yola sapacaksınız. Oradan 2 km. kadar ileride, briketten küçük bir çoban kulübesi önünde (siz oraya gidinceye kadar kulübe yıkılmış olabilir!) yol ikiye ayrılır. Soldakine girecek ve 2 km. sonra, aradığınız adanın önüne varacaksınız. Gerçekten, Myonnesos, eski Hellen dilinde, «Sıçan Adası» de mektir[4]

Ada, karanın pek yakınında, neredeyse karaya bitişiktir ve dimdik bir kayalık görünüşündedir. Bu görünüş B ea n 'i yanıltmış, ada üzerindeki alanın bir kent için yeterli olamayacağını söylemesine, adaya bitişik kara bölümünde kent izleri aramasına ve bulamayınca şaşırmasına yol açmıştır. Oysa, adanın

---

[4]) Bugün, biraz daha doğuda bulunan başka bir ada Sıcan Adası diye anılır olmuştur; eski Myonnesos'a şimdi çevrede Çıfıt Kale denmektedir.

üzeri hayli geniştir, hatta birçok ilkçağ kentinin alanından büyüktür Örneğin, üzerinde Myous'un kurulmuş bulunduğu eski yarımadanın alanı daha büyük değildir.

Adayı hemen bitişikteki karaya bağlayan eski dolgu-geçit, binlerce yılın bakımsızlığı sonucu bugün dağılmış ve deniz suyunun altında kalmışsa da, ayakkabılarınızı çıkarıp bileğinizle dizinizin orta yerine kadar derinlikte suyun içinden geçerek birkaç metre yürümeyi göze alırsanız, Sığacık'tan deniz motörü tutmaya gerek olmaksızın adaya çıkabilirsiniz.

Myonnesos'un anmağa değer özel tarihçesi yoktur denebilir. Bu kent, Lebedos ve Myous ile birlikte, Ionia kentleri arasındaki gevşek konfederasyonun en güçsüz, yoksul, önemsiz üyelerindendi.

Ada üzerinde ortaçağdan ya da Osmanlı egemenliği çağından kalma pek çok dağınık duvar ya da yapı kalıntısı bulunmakta ise de, ilkçağ kentinden günümüze ulaşabilmiş kalıntılar pek azdır ve başlıcaları şunlardır

— Adayı karaya bağlayan, şimdi çoğu su altında kalmış geçit. Burada görülen bazı taşlar, ilkçağ Hellen kentlerindeki o sabırlı taş işçiliğiyle kesilmişlerdir.

— Adanın güney yanında ve geçidin pek yakınında, suyun içinde görülen eski liman rıhtımının bazı bölümleri.

— Ilkçağ kentinin, kyklop yapımı denen biçimde yapılmış surlarından bazı kalıntılar.

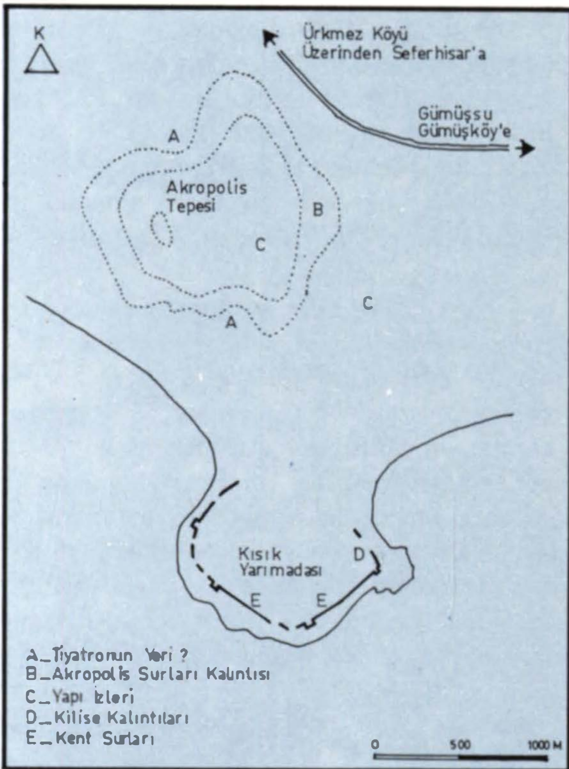
— Büyük olasılıkla Myonnesos'dan getirilmiş olan, Doğanbey Köyü içinde, ana yolun bitişiğindeki kuyunun bilezik taşı olarak kullanılmış yazıt.

Lebedos. İlkçağ kenti akropolis'inin bulunduğu tepeden, kentin asıl yeri olan yarımadaya bakış. Lebedos. A view of the peninsula on which the city was situated, from the hill which the acropolis of the ancient city once stood.

Myonnesos. Kyklop yapımı denen türdeki arkaik çağ surlarının kuzeybatı köşesi. Myonnesos. The north-west corner of the archaic 'Cyclopean' defence walls.

İlkçağ Lebedos kentinin bulunduğu çevrenin plânı. Plan of the region containing the ancient city of Lebedos.

3. LEBEDOS

Seferihisar-Gümüldür (Gümüşsu) yolunu izlerken, Gümüldür'e ulaşmanıza birkaç km. kala içinden geçeceğiniz Ürkmez Köyünden hemen sonra, bu köyle onun bitişiğindeki turistik tesislerin arasında göreceğiniz toprak yola sapınız. Toprak yolun birkaç yüz m. sonra sizi götüreceği yuvarlak yarımada, çevrede Kısık diye anılır. İşte burası, ilkçağ kenti Lebedos'un yeri idi. Ancak, kentin akropolisi, o yarımada ile Ürkmez Köyü arasındaki küçük tepenin üzerinde bulunuyordu.

Lebedos'un yerinde, Hellen göçlerinden önce de oturulduğu ve kent adının oradaki yerli halkın dilinden geldiği anlaşılıyor. Çünkü, Lebedos sözcüğünün eski Hellen dilinde hiç bir anlamı yoktur.

Lebedos'un da bir özel tarihçesi bulunmamaktadır. Gerçekten, bu kent, biraz önce belirttiğimiz üzere, Myonnesos ve Myous ile birlikte, Ionia'nın en güçsüz, en yoksul kentlerindendi.

Gerek yarımada üzerinde, gerek akropolisin bulunduğu tepe üzerinde her yerde

çanak çömlek kırıkları vardır. Bu yörede şimdiye dek kazı yürütülmemiştir. Akropolis'te görünür kalıntı birkaç taştan ibarettir; yarımada üzerinde ise, kent surlarının bazı bölümleri günümüze ulaşabilmiştir.

4. KOLOPHON

Cumaovası'nın 17 km. güneyindeki bucak merkezi Değirmendere'nin güney bitişiğine düşen tepeler üzerinde kurulan Kolophon, adını bu konumundan almıştır Sözcük, eski Hellen dilinde, «doruk» anlamına gelir.

Kolophon, altın çağını, batı Anadolu'da Lydia egemenliği altına, Iranlıların Lydia'yı yıllarda, IÖ 650 dolaylarında yaşadı. Kolophon halkı, o zaman, güneydeki Notion kentinden kendi limanı gibi yararlanıyor ve güçlü bir donanmaya sahip bulunuyordu. Ayrıca, kent devlet, karada da güçlüydü, hele atlı birlikleri oldukça ünlüydü; toprakları kent - devlet ölçülerine göre geniş, üstelik bereketliydi.

Kolophonlular önce, Gyges'e yenilerek Lydia egemenliği altına, İranlıların Lydia'yı yıkması üzerine de İran egemenliği altına düştüler. Hellenlerle Iranlıların savaşında Iranlılar yenilince (İÖ 479), hemen hemen tüm ada ve kıyı kentleri gibi, Atina'nın bağlaşıkları arasına girmek zorunda kaldılar. Bundan sonra da, iki yüzyıl boyunca, Kolophon'un tarihçesi, batı Anadolu kentlerinin genel tarihçesine eş yönlü yürüdü.

Ne var ki, Kolophonlular, İskender İmparatorluğunun Anadolu'daki bölümüne egemen olan komutan/kral Antigonos'un diğer Iskender komutanlarıyla giriştiği savaşta yenilgisi ve ölümünden (IÖ 301) sonra batı Anadolu'yu da kendi egemenlik alanına katan Lysimakhos'a direnmek isteyince, bu davranış Kolophon için sonun başlangıcı oldu. Lysimakhos, Kolophonluları yendi (İÖ 299), kenti yıktırdı; halkın çoğunu, o sıralarda eski yerinden biraz ileride yeniden kurdurduğu Ephesos/Efes kentinin kalabalıklaşması için oraya sürdü. Lysimakhos'un İÖ 281'de savaşta ölümünden sonra Kolophonlular kentlerini canlandırdılar, ama Kolophon hiç bir zaman eski gücüne, zenginliğine ulaşamadı. Özellikle, çok yakındaki Ephesos'un olağanüstü gelişmesi, Kolophon ile Notion'un gelişmesini engellemiştir.

Kolophon kalıntıları, ancak arkeologlar için ilgi çekebilecek, pek dağınık üç beş duvar parçasından ibarettir[5]; çünkü, yüzyıllar ötesine ulaşabilecek görkemli yapıları bulunması gereken bayındır kenti zaten Lysimakhos yıktırmıştı ve aynı dağ başı yerinde bayındır yeni bir kent kurulamamıştı, kurulması da değişen ekonomik coğrafya koşullarında beklenemezdi.

5. KLAROS

Kolophon kalıntılarına ulaşmanızı sağlayan Cumaovası-Değirmendere asfalt yolu, daha güneye, deniz kıyısına kadar uzanır ve denize çıkmasına birkaç yüz m. kala, Klaros kalıntılarının yakınına gelir. Ancak, kalıntılar oradan görülmez. Solunuzda bulacağınız toprak yolu izleyerek, 400 m. kadar ileriye, yamacın eteğine gidiniz; böylece yanıbaşına geldiğinizde, kalıntıları göreceksiniz.

Klaros, eski Hellen dilindeki Kleros sözcüğünün Dor ağzında söyleniş biçimidir. Sözcüğün çeşitli anlamları vardır; buradaki anlamı «tapınak arazisi»dir. Gerçekten, Klaros bir kent değil, ünlü bir Apollon tapınağının yeri idi. Burasının en azından İÖ 7 yüzyılda, Apollon'a adanmış kutsal bir yer sayıldığını biliyoruz. Ancak, İÖ 300 dolaylarına düşen yıllardan önce burada Apollon tapınağı kurulmuş idiyse, henüz ün kazanmış olmadığı anlaşılıyor.

Şimdi kalıntıları görülen tapınak ise, aşağı yukarı o yıllardan, dolayısiyle Hellenistik çağın başlangıç döneminden kalmadır. P a u s a n i a s 'ın anlattığına göre, İzmir kentinin yeniden kurulması çalışmaları ilerleyip yeni kent oturulabilir duruma geldiğinde, orada yerleşmeye çağrılan İzmirliler, daha doğrusu eski Smyrna kenti halkının soyundan gelenler, çevrede yaşayageldikleri köyleri bırakıp yeni kente taşınmalarının hayırlı olup olmayacağını öğrenmek için işte bu Klaros tapınağının bilicisine danışmışlar ve bilici, tanrı

---

5) Bunların planı **Akurgal**'ın değerli yapıtında verilmiştir.

Klaros. Tapınak ana yapısının kalıntıları. Üstte görülen temeller «kutsal mağara»nın tavanını meydana getiriyor, ki burada bilicinin suyunu içip sorulara karşılık verdiği kutsal kuyu vardı (üstte). Altta, tapınak yapısına bitişik uzantının temelleri ve oraya yayılmış kalıntılar. Klaros. Ruins of the main building of the temple. The foundations that can be seen above form the roof of the 'sacred cave' which contained the sacred well whose waters the oracle drank before answering questions. Below can be seen the foundations of the projection adjacent to the temple building and the ruins spread out in the vicinity.

Fethiye ile Kaş arasındaki Letoon tapınağı, Leto-Apollon-Artemis üçlüsüne tapınılan merkezlerden biriydi. The Temple of Letoon between Fethiye and Kaş, one of the centres of worship of the Leto-Apollo-Artemis trinity.

Batı Anadolu'nun Didyma ve Klaros'tan sonra en ünlü Apollon tapınağı, resimde görülen yarımadacık üzerindeki Gryneion'daydı. Burası, İzmir-Çanakkale yolu üzerinde Yeni Şakran'ın hemen güneyindedir. The most famous temple of Apollo in Western Asia Minor after Didyma and Klaros was situated at Gryneion, on the small peninsula shown in the photograph. This lies immediately to the south of Yeni Şakran on the Izmir-Çanakkale road.

Apollon'un ağzından, olumlu karşılık verince yeni kente taşınmışlardı.

Klaros tapınağı, özellikle Roma egemenliği çağında, çok büyük üne ve saygınlığa kavuştu. Bugün kalıntılarda bazı taşlara yazılmış olduğu görülen yüzlerce ad, o çağda kimi yakın kimi uzak yerlerden gelip bu tapınağın bilicisine başvuran kişileri adlandırır.

Tapınaktan oldukça önemli kalıntılar günümüze ulaşabilmiştir. Ancak bunların çoğu, yaz mevsiminin en kurak günleri dışında, çevredeki yamaçlardan sızan suların oluşturduğu su birikintisinin altında kalmaktadır[6].

---

[6]) İlkçağdan bu yana Ege Denizi kıyısında su düzeyi ve kıyıya yakın yerlerde toprakaltı suyu düzeyi önemli ölçüde yükselmiştir

6. NOTION

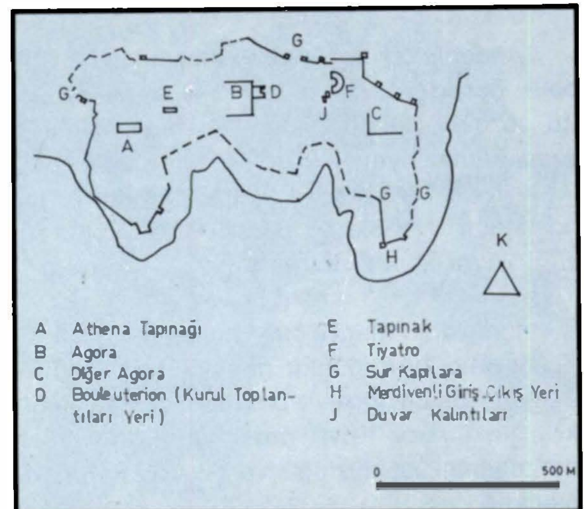
Sizi Klaros tapınağının kalıntıları yakınına getiren asfalt yüzeyli yolda 1 km. kadar daha ilerleyip deniz kıyısına, kumsala ulaşınca, solunuza bakınız yanıbaşınızdaki tepeciğin yamacında, Notion kenti surlarının kalıntılarını göreceksiniz.

18 km. kadar kuzeyinde bulunan Kolophon'un bir Ion kenti olmasına ve ilkçağda Ionia diye anılan kıyı yöresinin ortasında bulunmasına rağmen, Notion, Aiolos soyundan Hellen'lerin kenti idi. Böyle iken, iki kent arasında çok sıkı bağlar, hatta neredeyse birlik vardır. Kolophon'un altın çağında Notion onun deniz kıyısındaki uzantısı, iskelesi durumundaydı; hatta belki kentin adı da (Notion=güneydeki yer) buradan geliyordu. İki kent arasında bu tür ilişki ve birlik yüzyıllar boyunca süregitmiştir. Sonra, Kolophon sönükleştiğinde, yörenin ana kenti Notion oldu; Kolophon'a Eski Kolophon, Notion'a ise Notion Kolophon dendi.

Notion limanında, yani sizi yöreye ulaştıran asfalt yolun ucundaki güzel kumsalda, İÖ 5. yüzyıl sonundaki Atina-Sparta savaşları sırasında bazı önemli olaylar geçmiştir.

Kentin günümüze ulaşmış kalıntıları, çizimde ve açıklamasında gösterilmiştir. Ancak, o gösterilenler gerçekte birkaç duvar ya da temel parçasından fazla bir şey değildir ve bunlar da zamanın yıkıcı eliyle, görülür biçimde yok olmaktadır

Notion kalıntılarının genel durumu. General view of the ruins of Notion

Metropolis, İÖ 2. yüzyılda, Attalos egemenliği döneminde çok gelişmişti. Resimde Attalos başkenti Pergamon (Bergama) görülüyor. Metropolis developed rapidly under the rule of Attalos in the 2nd century B.C. Here we see the remains of Attalos' capilal, the city of Pergamon

III. İZMİR-BELEVİ-TİRE YOLU ÇEVRESİ

1. METROPOLIS

Anadolu'da ve Anadolu dışında, Metropolis adıyla kurulmuş pek çok kent vardır. Bu sözcük, Hellen dilinden gelir ve dilimize «ana kent» diye çevrilebilir. Metropolis adı, ya belli bir bölgenin en önemli kentini, ya da halkından bir bölümü başka yerde koloniler yani yavru kentler kurmuş olan bir kenti anlatır.

Ionia'daki Metropolis'in yeri, ilçe merkezi Torbalı'nın 7 km. kadar güneybatısında, Torbalı'dan asfalt yüzeyli bir yolla gidilen Yeniköy ile Özbey Köyü arasındaki az yüksek bir tepenin üst düzlüğü ve ovaya bakan yamacıdır.

Metropolis, Hellenistik çağda[7] kurulup gelişmiş bir kenttir. Tarihte önemli olaylara karışmış, etkin olmuş değildir.

Sözünü ettiğimiz tepe üstü düzlüğünde yalnız birkaç duvar kalıntısı görülebilmektedir. Düzlüğün ova yönündeki yanında, az çok sağlam kalabilmiş olan surların bazı bölümleri, özellikle alt bölümleri, Hellenistik çağdan kalmadır, bazı bölümleri ise sonradan, Hellenistik çağ surlarının taşları ve diğer ilkçağ yapıtlarından parçalar kullanılarak onarılmıştır. Tepe üstünde, tapınak yeri olması beklenecek en yüksek yere, 1710 sayılı Eski Eserler Kanunu'nun getirdiği yasaklara rağmen, 1976 başında bir su deposu yapılmış, bu yüzden binlerce yıl ötesinin günümüze ulaşabilen bazı kalıntıları kırılıp dökülmüştür.

Tepe üstünden ovaya doğru inen dış kale duvarları, ortaçağ yapısıdır.

7) Büyük İskender'in İÖ 334'de İran üzerine yürüyüşüyle ve yakındoğu ülkelerinde İran egemenliğini yıkmasıyla başlayan, o ülkelerin Roma egemenliğine girmesine kadar süren çağa bu ad verilir. Üç yüzyıl kadar süren o çağda, Anadolu'da ve diğer yakındoğu ülkelerinde Hellen kültürünün yayılması gerçekleşmiştir. Bu yüzden o çağa, Alman tarihçisi **Droysen** «hellenistik çağ» adını vermişti.

Sardis akropolis'indeki Bizans çağı kale duvarlarında kullanılmış Artemis tapınağı parçaları. Fragments of the Temple of Artemis used in the walls of the Byzantine castle in the acrooplis at Sardis.

Metropolis. Kale duvarlarının Ortaçağ onarımında kullanılmış İlkçağ kalıntıları. Silindir biçimli taşın üzerindeki yazıda Bergama kralı Attalos'un adı vardır (İkinci satır). - Metropolis. Ancient fragments used in medieval repair of the castle walls. The name of King Attalos of Pergamon appears in the inscription on the cylindrical stone. (second line)

Belevi'deki mausoleion'un doğu yüzü alt kısmının yakından görünüşü. A close view of the lower section of the eastern face of the mausoleum at Belevi.

2. BELEVI YAKININDAKİ KALINTILAR

İzmir-Selçuk yolunda, Küçük Menderes Irmağı üzerindeki köprüyü aşınca içine girmiş olacağınız köy, Belevi'dir. Bu çevre, çok eski çağlardan beri yol üstü durağı ve önemli bir kavşak niteliğinde idi[8] Ancak, yol kavşağı ve konaklama yeri, ilkçağda, çağdaş Belevi'den birkaç yüz m. ileride, şimdi Keçi Kalesi denen ortaçağ yapıtı küçük kalenin (ya da, haberleşme ateşi yakma yerinin) hemen altında, bugünkü Kozpınar tren istasyonu dolaylarında bulunmuş olmalıdır[9] Belevi köyü yenidir ve orada herhangi bir ilkçağ kalıntısı yoktur; köy, bizim için, doğusundaki görkemli bir mausoleion ve onun biraz yukarısındaki tümülüs nedeniyle önem taşıyor

Mausoleion. Bu sözcük, «Mausolos yeri» demektir ve İÖ 4. yüzyıl ortasında yaşamış İran bağımlısı Karia kralı Mausolos'un, Halikarnassos/Bodrum'daki anıt-kabrini anlatır. Ancak, o anıt-kabrin büyük ünü ve ilkçağda dünyanın 7 harikasından biri sayılması nedeniyle, sonradan, tüm görkemli anıt-mezarlar için kullanılır olmuştur Sözcük, çeşitli yabancı dillere, az ya da çok değişiklikle, geçmiştir.

Belevi Köyü yakınındaki mausoleion'a ulaşmak için, köyden Tire'ye doğru uzanan stabilize toprak yola gireceksiniz, 2-3 km. sonra, bir tepeciğin çevresinde sağa dolanış yaparken, sağınızda, o tepenin yamacında, yoldan yalnız üc beş m. yükseklikte, mausoleion'un üst bölümü gözünüze çarpacaktır.

Mausoleion, o yamaçta, bir kayanın oyulmasıyla yapılmıştır; bu yüzden alt tarafı çukurda kalır, iyice yakınına gelmeden görülmez. Yapıtın özü, 15 m. kadar yüksekliği olan, kare prizma (küb) biçiminde yontulmuş bir kayadır. Bunun ortasına mezar boşluğu oyulmuştur; yüzeyi de mermer levhalar, işlemeli mermer parçaları vb. takılarak süslenmiştir. O takıların birçoğu yerinde durmaktadır.

8) Çünkü, ilkçağda, ünlü Kral Yolu'nun uzantısı ve denize çıkan ucu olan, Sardis-Nymphaıan/Kemalpaşa doğusundaki Karabel adlı dağ geçidi-Ephesos yolu ile, Roma egemenliği çağında işlerlik kazanması gereken Smyrna (İzmir)-Ephesos yolunun (kı bu ikisi az önce andığımız Metropolis'de birleşir) aşmak zorunda olduğu bir vâdi geçidı hemen bu yakındadır. Ayrıca, Küçük Menderes Irmağı vâdısı boyunca uzanan ve ırmağın iki yanındaki ilkçağ kentlerine, örneğin Teira'ya (bugünkü Tire) ve Hypaipa'ya (Ödemiş yakınında Datbey/Günlüce köyü bitişiğinde idı) ulaşımı sağlayan, bir ucu Tmolos (Bozdağ) üzerinden aşarak Sardis'de Kral Yolu'na bağlanan diğer bir önemli yolun batı ucunda Belevi yöresine dayanmakta, arada ilk andığımız yolla birleşmektedir

9) Hatta, tarihsel coğrafya araştırmacıları, arada ilkçağda bir kasabanın bulunmasını baskın olasılık sayarlar. Bu kasabanın adı kimine göre Dios Hieron, kimine göre ise Ana Kome ya da Auliou Kome'dir.

Anıt-mezarın çevresinde ise, Korinthos biçimi başlıkları olan sütunlar diziliydi[10].

Bu mausoleion'a, İÖ 246 yılında Ephesos/Efes'e gelmişken orada birdenbire ölen, Seleukoslar devleti krallarından II. Antiokhos'un gömülmüş olduğu sanılıyor.

Tümülüs. Bu sözcük, gömü üstüne taş toprak yığmakla yapılan, tepecik biçiminde yığma mezarı anlatır. Çoğu kez tümülüs içinde taş duvarlı bir ya da birkaç mezar odacığı bulunur.

Belevi'ndeki tümülüs, mausoleion'un bulunduğu yamaçtan biraz yukarı tırmanıp tepeye çıkılınca, batı bitişikteki tepenin üzerinde görülür. Çevresi, düzgün kesilmiş dikdörtgen yüzeyli taşlarla alt-çember biçiminde örülmüştür. Girişi güneydendir; buradan, yaklaşık 7 m. uzunluğunda bir tünelcik ile tümülüs'ün ortasındaki iki mezar boşluğuna gelinir.

Tümülüs'ün yapı işçiliğine bakılarak, İÖ 4. yüzyıldan kalmış olduğu sanılmakta, ancak kimin için yapıldığı bilinmemektedir. Mausoleion'da olsun tümülüs'te olsun yazılı taş yoktur; belki varken günümüze ulaşamamıştır.

10) **Rostovitzeff,** s. 432'de anıt-mezarın çizimle yeniden kurgusu vardır.

3. BONITA

Daha önce sözünü ettiğimiz, Belevi'nden Tire'ye uzanan 29 km.'lik stabilize toprak yüzeyli yolun tam ortasında, Kadifeköy bulunur. Burası, yönetim örgütümüzde Boğaziçi diye adlandırılmış bir bucağın merkezi olduğu için Boğaziçi diye de anılır ve haritalarda çoğu kez böyle gösterilir. Bu yerin üçüncü adı Büyükkale'dir ki, yöre halkının en çok kullandığı ad budur.

Büyükkale'ye gelir gelmez, köyün yanıbaşında, köye ve ovaya egemen, küçük ama sarp bir tepe üzerindeki kale kalıntıları hemen göze çarpar. Bunların köye bakan bölümü ilkçağdan, ovaya (kuzeye) bakan bölümü ise, çoğuyla, ortaçağdan kalmadır. Demek ki, ilkçağ kalesinin kuzeye bakan duvarları ortaçağda onarılmış, yenilenmiştir.

Yörede rastlantı sonucu bazı buluntular çıkarıldığı da olmaktadır ve buradan Tire Müzesine gitmiş bazı parçalar, müze bahçesinde sergilenmektedir.

Buradaki ilkçağ kentçiğinin tarihçesi üzerine bilgi kaynaklarımızda açıklama yoktur; kentin adını anan da yalnız, — K i e p e r t '-den geniş ölçüde yararlanan— T a r h a n 'dır.

Bonita. Kaledeki İlkçağ kalıntılarından bir bölüm ve buradan Büyükkale kasabasının görünüşü. Bonita. A section of the ancient remains in the castle together with a view of the town of Büyükkale.

4. ALMOURA

Kadifeköy/Büyükkale/Boğaziçi'ne uğradıktan sonra Almoura kalıntılarını görmek istiyorsanız, sizi Belevi'nden oraya getiren toprak yolda ilerleyiniz ve Tire yönünde 2 km. yol alınca sola, Kurşak Köyü yoluna sapınız. 3 km. sonra, karşı yamacın eteğindeki Kurşak Köyünün içine gireceksiniz. Tam girişte bulunan köy alanından sağa, kuzeydoğu yönüne dönünüz. 4 km. ileride Yeni Oba Köyünü geçeceksiniz. Oradan 5 km. sonra (arada, yolun sağında göreceğiniz Alacalı Köyüne sapmadan, aynı toprak yolu izleyerek) Dar Mer'a/Eski Oba Köyüne ulaşacaksınız. Almoura kalıntıları buradadır. Toprak yol, az sonra, Tire-Torbalı asfalt yoluna çıkar; bu nedenle, köye ters yönden, o asfalt yoldan da gelinebilir.

Almoura sözcüğünün eski Hellen dilinde ya da Lâtin dilinde herhangi bir anlamı yoktur. Dolayısıyla, bu adın, Hellenleşme öncesi yerli bir Anadolu dilinden, baskın olasılıkla (Phrygia, Karia, Mysia dilleriyle hısımlığı olan ve onlar gibi daha eski Anadolu dillerinden, özellikle Hitit dilinden ve hatta o yolla, en eski Anadolu dilleri olan Hatti-Luwi dillerinden etkilenmiş bulunan) Lydia dilinden gelmiş olması gerekir[11].

Almoura'nın Hellenistik çağ kalesinin kalıntıları, köyün güney bitişiğindeki orta yükseklikte, pek sarp olmayan Kalabak Tepe'nin üstünde, doruğundadır. Tepe üstünde ve yamacında bol tuğla ve künk kırıkları olmakla birlikte, çanak çömlek kırığı pek azdır. Demek ki burada, onarılarak ortaçağda bile kullanılmış olan bir kale vardı ama, oturma yeri ovadaydı. Tepe doruğundaki kaleden günümüze gelebilen de, gösterişsiz temel kalıntılarından ve bir dehliz ya da sarnıç girişinden ibarettir.

Köyden bir yol göstericinin yardımıyla, Kalabak Tepe'nin arkasındaki iki üç tepeyi daha aşınca, bir vadi yamacında, köyden yarım saatlik yürüyüş uzklığında, ortaçağdan kalma kale benzeri bir yere varılır. Orayı köy halkı Domuz Tokadı[12] diye anmaktadır. Kalıntılar, yamaç yukarısına yaslanan bölümleri yüzyıllardan pek zarar görmemiş, ama aşağı bölümleri yok olmuş yüksek ve zevksiz duvarlardan oluşuyor.

Köy içinde ya da yakın çevrede, oralardan getirilmiş yazılı taş vb. taşıma kalıntı olmadığını köylüler belirtmiştir.

11) Anadolu'da, bu eski toplumların dilinden gelme, «-ra» bitişli pek çok tarihsel kent adına rastlanır Thymbrara, Gargara, Tomara, Panamara, Kasara, Kydrara, Anaboura, Karoura, Nisyra, Pinara vb. Ankyra/Ankara'yı da bu arada saymalıdır; ad. eski Hellen dilinde çapa anlamındaki ankyra'dan gelmiş değildir.

IV SELÇUK-BAFA GÖLÜ YOLU ÇEVRESİ

1. SELÇUK : (ESKİ) EPHESOS/AYİTOS LOGHOS/AYASLUK

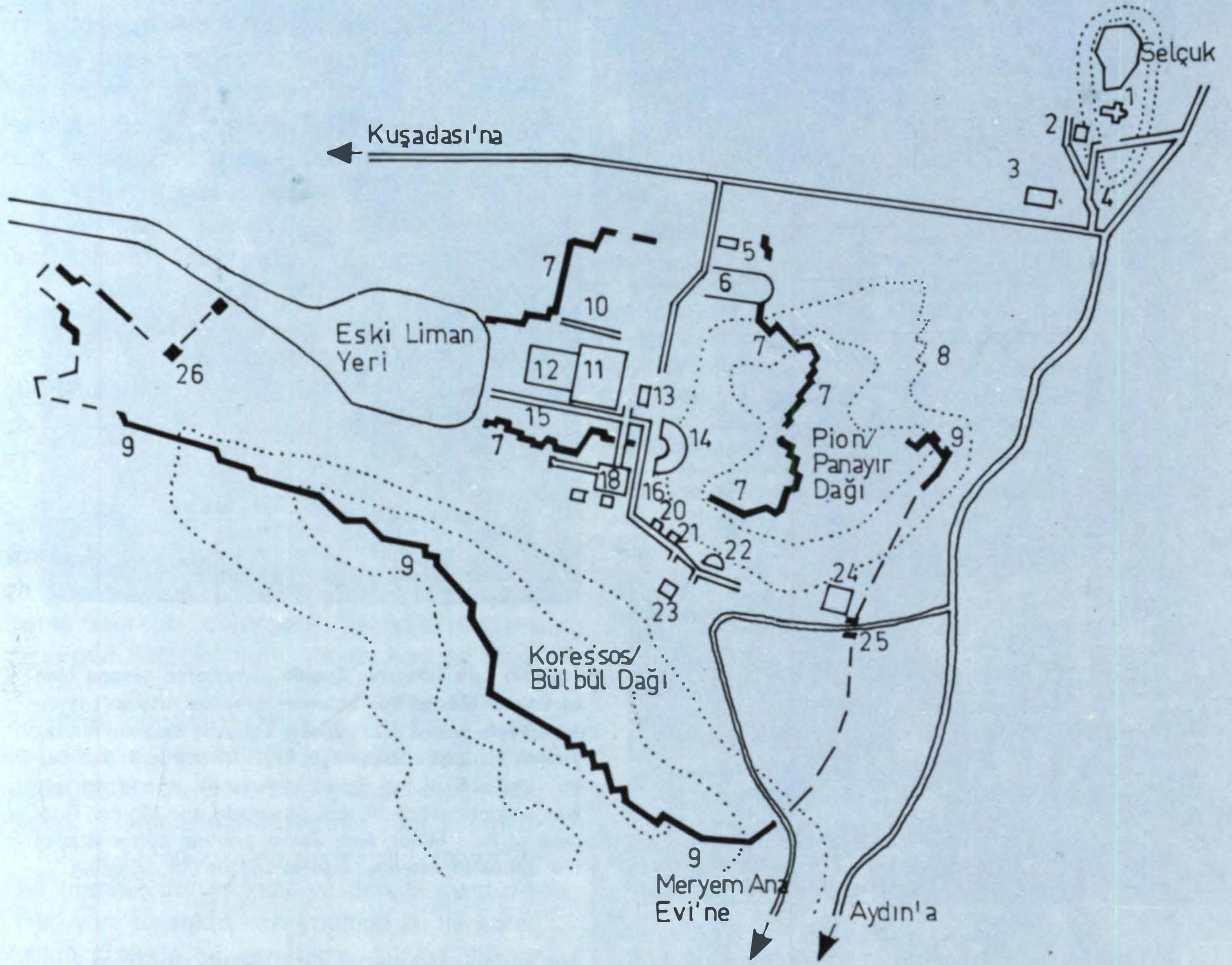
Ephesos adı, batı Anadolu'ya Hellen göçleri öncesinden kalmadır ve Hellen dilinde anlamı yoktur. Bu gibi adlar taşıyan kentlerin kuruluşundan yüzyıllar hatta bazan binyıllar sonra, çoğu kez ancak Roma egemenliği döneminin ortalarında, Hellenleşme etkisiyle, yerel halk, kent adına bir anlam yakıştırmak üzere ozanların uydurduğu mythos'lara inanmıştır. Ephesos'a ilişkin olarak P a u s a n i a s 'ın aktardığı[13], kendi çağında (İS 2. yüzyıl) yaygın inancına göre, Ephesos, ırmak-tanrı Kaystros (=Küçük Menderes)'in oğlu idi; kentin adı onun adından gelmekteydi. Artemis tapınağını da o kurmuştu[14].

Ayios Loghos adına gelince. Bu deyiş, Hellen dilinde, «kutsal söz, kutsal konuşma» ve «kutsal konuşmayı yapan kişi» anlamlarını belirtir. Mezarı orada olan Ayios Ioannis/St. Jean'ın tanrıyla konuştuğuna inanıldığı için, kasaba hıristiyanlık döneminde bu adı almış-

12) Bu yörenin Türkçesinde tokat sözcüğü, kapatma yeri, özellikle ağıl anlamında da kullanılıyor.

13) **Pausanias**, 7 II 7-9.

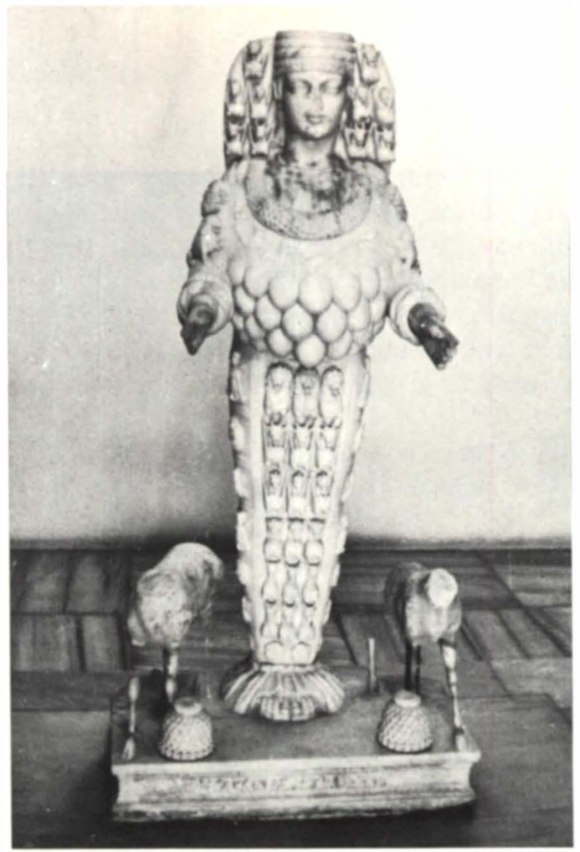
14) Buna benzer mythos'lar pek çoktur Smyrna'nın, kenti kuran Amazon kraliçesinin adı olduğu; yakınındaki Aiolis kentleri Myrina (bugünkü Aliağa ile Yeni Şakran arasında, Güzelhisar Çayı ağzının kuzey bitişiğinde idi) ve Pitane'yi (=şimdiki Çandarlı'yı) da onun, bu adları taşıyan kadın komutanlarının kurduğu yolundaki mythos'lar gibi.

1_Ayios Ioannis/ St.Jean/ St.John Kilisesi
2_İsa Bey Camisi
3_Artemis Tapınağı Yeri
4_Müze
5_Vedius Gymnaseion'u
6_Stadeion/Stadium
7_Ephesos'un Son Donem Surları (Bizans Çağı)
8_Yedi Uyuyanlar Mağarası
9_Lysimakhos Surları
10_Meryem Ana Kilisesi
11_Limandaki Gymnaseion
12_Hamamlar
13_Tiyatro Yanındaki Gymnaseion
14 Tıyatro
15 Arcadiana Caddesi
16 Mermer Yol
17 Sarapeion / Sarapis Tapınağı
18 Alışveriş Agorası
19 Celsus Kitaplığı
20 Hadrianus
21 Trajanus Çeşmesi
22 Odeion ya da Bouleuterien
23 Domitianus Tapınağı
24 Kızlar Gymnaseion'u
25 Magnesia Kapısı
26 "Ayios Pavlos / St.Paul'un Hapsedildiği Yer" Diye Anılan Burç

Ephesos (Efes). Çeşitli çağlarda bu adı taşımış kentlerin kalıntılarını gösterir genel durum plânı. - Ephesos. A general plan showing the remains of the various cities of different periods which bore this name.

Anadolu Ana Tanrıçası Kubaba (Kybele)nın devamı olan ve Selçuk Müzesi'nde bulunan Ephesos Artemis'i (yan-de) ve yine Selçuk Müzesinde, Ephesos Artemisi'nin tapınılan bir başka heykeli (üstte). - A statue in the Selçuk Museum of the Ephesian Artemis, whose worship was a continuation of that of Kybele, the Mother Goddess of Asia Minor, and, above, another cult statue of the Ephesian Artemis, also in the Selçuk Museum.

tı. Ayios Loghos adını Türkler Ayasluk biçiminde benimsemişlerdir. Kasabanın adı yakın zamanda Selçuk oldu.

Selçuk bugün bir ilçe merkezidir ve İzmir-Aydın ana yolu üzerinde, İzmir'den 73 km. uzaklıktadır.

Bu yakından geçen Küçük Menderes Irmağı, ilkçağda, şimdiki yerde, Pamucak Kumsalında değil, kilometrelerce daha içeride denize dökülüyordu. Irmağın döküldüğü deniz girintisi, şimdiki Selçuk kalesinin taçlandırdığı tepeciğin batı eteğine, İsa Bey Camiinin az aşağısına, yamacın dözlükle birleştiği yere kadar uzanıyordu. Hemen orada, sonradan Artemis tapınağının yapıldığı yerde, Anadolu'nun Hellen göçleri öncesindeki büyük tanrısı daha doğrusu tanrıçası olan Ana Tanrıça'nın, en tanınmış adıyla Kybele'nin, bir tapınağı bulunmaktaydı ve orasının kutsal bir yer olarak ünü yaygındı. Bu tepecik eteğinde, eski deniz girintisinin doğu ve güneydoğu uçlarında, küçük yerleşmeler de olmuştu.

Batı Anadolu kıyılarına Hellen göçleri döneminde, buraya gelen Ion soyundan Hellen'ler, yerli halkı yenerek yöreye egemen oldular ve şimdiki Selçuk'un biraz güneyine, Panayır Dağı eteğine yerleştiler. Böylece, Ephesos'da ilk Hellen kenti kuruldu. Yeni gelenler, kendi tanrıçalarından Artemis'le yerli tanrıça Kybele'nin bir olduğu inancını benimsiyerek, eski tapınak yerinin saygınlığını sürdürdüler; orası artık Artemis'e tapma yeri, Artemision oldu.

Kıyıdaki Hellen'lerin bağımsızlığını ve güçlenmesini kendi devleti için sakıncalı gören Lydia kralı Kroisos, Ephesos'lulara saldırıp onları kendi egemenliği altına aldığında (yaklaşık olarak İÖ 6. yüzyıl ortası), halkı, sağlam surlarla çevrilmiş bu kenti bırakmaya

ve Artemision yakınınında, savunmasız bir kentte oturmaya zorladı; böylece, Ephesos adını taşıyan ikinci Hellen kenti, şimdiki Selçuk'un daha yakınında, batı bitişiğinde, İsa Bey Camii ile Artemision arasındaki alanda kuruldu. Hellen tarihinin klâsik çağında (bu çağ, geleneksel olarak, İÖ 480-İÖ 334 arasına konur, Ephesos kenti işte bu yerde idi.

Hellenistik çağın başında, Lysimakhos (batı Anadolu'daki egemenliği: İÖ 301-İÖ 281), halkı yeniden yer değiştirmek ve bugün kalıntılarını gördüğümüz kentin, yeni Ephesos'un yerine geçmek; Ephesos adını taşıyan üçüncü Hellen kentine, Bülbül Dağı eteğine yerleşmek zorunda bırakmıştır. O kentten ayrıca söz edeceğiz.

Yüzyıllar sonra, deniz girintisinin ve o kentin limanının dolması üzerine, o kent de yavaş yavaş sönükleşti; Ayios Loghos/St. Jean Kilisesinin bulunduğu tepecik yöredeki yerleşme merkezi durumuna gelmeğe başladı ve bugün Selçuk adını taşıyan kasaba oluştu.

Sözü geçen kilisenin ve ortaçağın daha ileri döneminden kalma Selçuk Kalesinin bulunduğu tepeye göre batı yamaç eteğindeki ilkçağ yerleşme merkezlerinin tüm kalıntıları, Küçük Menderes'ten gelme alüvyonlar altına gömülü durumdadır ve üstelik su düzeyinin, yâni toprakta kazı yapınca su ile karşılaşılan düzeyin de altındadır. Çünkü, ilkçağdan bu yana geçen yüzyıllar boyunca, Anadolu'nun Ege Denizi kıyılarında gerek deniz suyu düzeyi, gerek kıyıya yakın yerlerde toprak altı suyu düzeyi yükselmiştir. Bu durum, Küçük Menderes'in (ve Büyük Menderes, Bakır Çayı gibi diğerlerinin) denize dökülmeden önce düzlükte akarken gösterdiği su düzeyi yüksekliğini arttırmış; böylece, akarsuyun kıyıya yakın ovada iki yanına taşıdığı, üstelik bahar başında taşmalarla tüm ovaya yaydığı alüvyonların eskiye göre daha yüksek bir ova oluşturmasına yol açmıştır.

Bununla birlikte, Selçuk, başka tarihsel kalıntılar yönünden, zengindir. Bu kalıntıların başlıcaları şunlardır

Selçuk Arkeoloji Müzesinde sergilenenler Bunlar, eski ve yeni Ephesos kentlerinin yöresinde bulunmuşlardır. Içlerinde en ünlüleri, Ephesos Artemisi'nin mermer heykelle-

Aliağa Foça yolunun başında bulunan Aiolis kenti Kyme'nin şimdi su altında bulunan liman tesisleri, İlkçağdan bu yana Batı Anadolu kıyılarında su seviyesi yükselmesinin bir kanıtıdır. - The harbour of the Aeoilan city of Kyme at the head of the Aliağa-Foça road. The fact that the harbour is now submerged under the sea proved that the level of the water has risen considerably in Western Asia Minor since ancient times.

Hellen'lerin Artemis'i (Louvre Müzesi). Artemis of the Hellenes (Louvre.

Ephesos (Efes). Tiyatro üstünden Arkadiana caddesine ve İlkçağda deniz girintisinin bulunduğu dolma ovaya bakış. - Ephesos. A view of the Arcadiana street from the top of the theatre, together with a view of the plain that once formed an inlet of the sea.

ridir. Söz konusu heykellerde Artemis, Yunanistan Hellen'lerinin Artemis'inden çok değişik biçimde; kökeni olan Anadolu Ana Tanrıçası Kybele'nin doğa, toprak, bereket tanrıçası niteliğine uygun biçimde canlandırılmıştır.

Artemis tapınağının yeri ve kalıntıları. Tapınak yeri, Artemision, Selçuk'tan Kuşadası'na giden yolun hemen başlangıcında, sağ yanda, yol ile Isa Bey Camii arasındadır. Burada şimdi birkaç taş ve sütun parçasından başka kalıntı yoktur.

İÖ 6. yüzyılda bitirilmiş olan Artemis tapınağı, çok görkemli bir yapı idi. Bunun yapımına, bizde daha çok Krezüs, ya da Karun diye bilinen Lydia kralı Kroisos da katkıda bulunmuştur ve onun yaptırdığı, geçen yüzyılda tapınak yerinde kazı yürüten İngilizlerin bulup götürdüğü bir sütun şimdi British Museum'dadır.

Sözünü ettiğimiz tapınak, İÖ 356 yılında, söylentiye bakılırsa İskender'in doğduğu günde, bir yangın sonucu yıkıldı. Yangını, tarih boyunca adının unutulmamasını istiyen Herostratos adlı birinin çıkardığı söylenir. Ama Ephesos'lular, eski tapınağın yerinde, hatta onun temelleri üzerine, eskisinden daha büyük bir tapınak yaptılar. Sonraları dünyanın 7 harikasından biri sayılan bu yeni tapınak, IS 3. yüzyılda, çapulcu Got'ların saldırısı sırasında yıkılmıştır. O çağdan hemen sonra yöreye hristiyanlık yayıldığı ve mythologia tanrılarına saygı kalmadığı için, tapınağın yerine yenisi yapılmamış, taşları da başka binaların yapımında kullanılmıştır. Örneğin, tapınak yerinin yanıbaşındaki İsa Bey Camiinin[15] ön yüzünde göreceğiniz gamalı haç süslemeli mermer taş bunlardandır; onun aynı olan bir taş da Selçuk Müzesindedir.

Ayios (=kutsal, ermiş) Ioannis/St. Jean/ St. John Kilisesi kalıntıları. Bugün Selçuk Kalesinin bulunduğu tepede, dorukla etek arasında, IS 1. yüzyılda Ephesos'a gelmiş ve orada ölmüş olduğuna inanılan, İsa çömezlerinden Ermiş Ioannis'e ait diye bilinir bir mezar vardı. Bunun üstüne, İS 4. yüzyılda ahşap yani tahtadan bir killse yapılmıştı. Bizans imparatoru Iustinianus (Fransızların söyleyişiyle ve o yüzden adının bizde daha çok bilinen biçimiyle, Jüstinyen) İS 6. yüzyılda, o tahta kiliseyi yıktırıp yerine çok görkemli bir yenisini yaptırdı. Şimdi kalıntılarını gördüğümüz, işte o kilisedir. Ermiş Ioannis' in diye bilinen mezar da, kilisenin ortasına düşen yerdedir.

2. EFES: (YENİ) EPHESOS

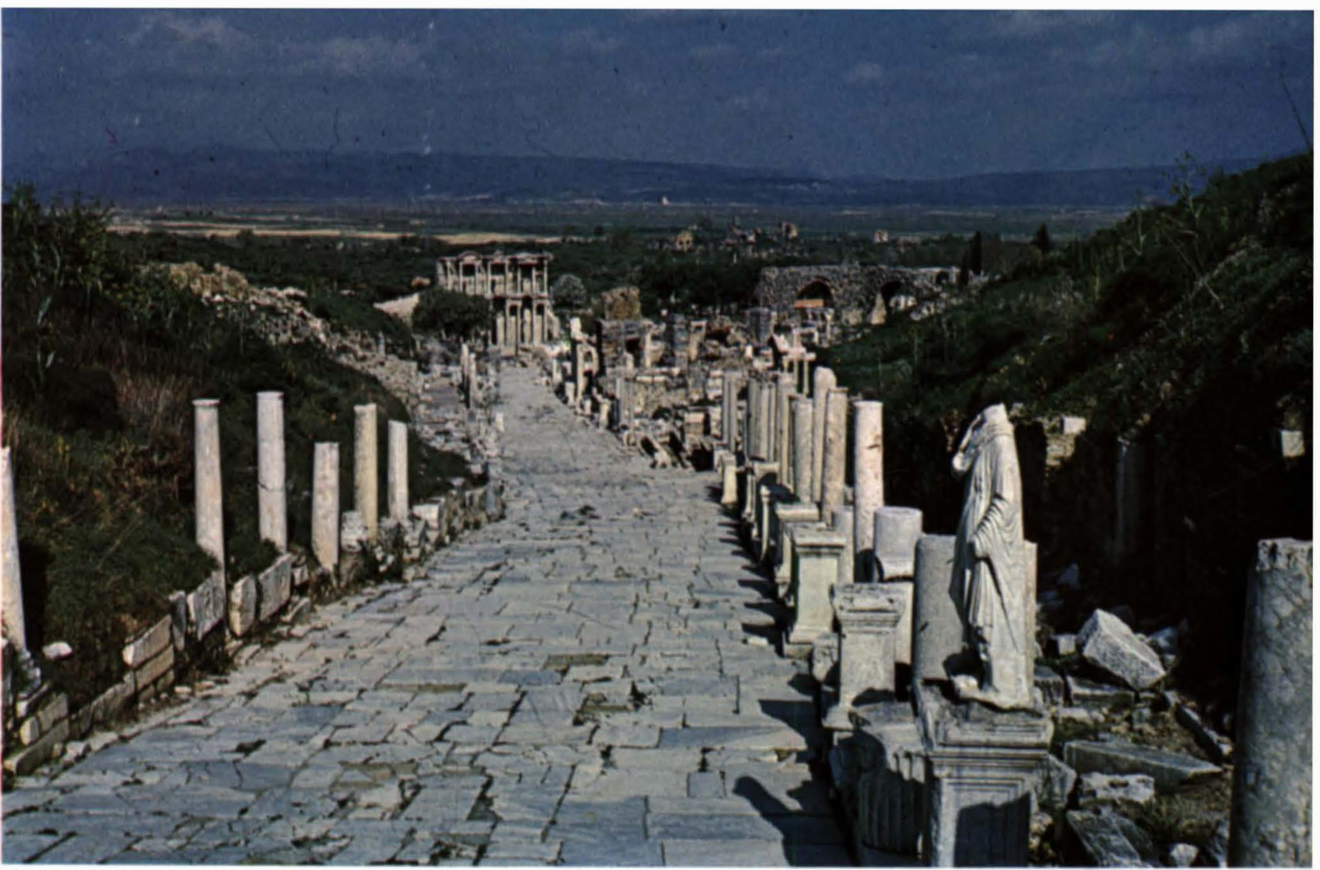
Selçuk Kuşadası yolunda, Selçuk çıkışından başlayarak 1 km. kadar gittikten sonra solda göreceğiniz asfalt yol sizi bir iki yüz m. ileride, hellenistik çağ ve Roma egemenliği çağı Ephesos'unun kalıntıları olanına ulaştıracaktır.

Hellen tarihinin klâsik çağı boyunca, Ephesos kentinin, Artemis tapınağı çevresinde, o zamanki deniz girintisinin ucunda, düzlükte bulunduğunu görmüştük. Oysa, körfezin bu iç bölümü, o çağda bile, Küçük Menderes' in taşıdığı alüvyonlar nedeniyle, hayli sığlaşmıştı ve gittikçe daha sığlaşıyordu. Bu gelişme, İskender'in ölümünden sonra İÖ 301-İÖ 281 arasında batı Anadolu'yu egemenliğinde tutan komutan/kral Lysimakhos'un gözüne çarptı ve kral, yeni bir Ephesos kentini, körfezin daha elverişli, kolay kolay dolmayacak gibi görünen bir yeri yakınında, Koressos/ Bülbül Dağı'nın körfeze doğru inen kuzey eteklerinde kurdurdu. Yeni kentin surları da Lysimakhos tarafından yaptırıldı. Halk bu yeni kente yerleştirildi; hatta çevreden başka bazı kentlerin halkı da burada yerleşmeğe zorlandı.

Yeni Ephesos kısa sürede olağanüstü bir gelişme gösterdi. Çünkü Anadolu içlerinden, dolayısiyle doğu ülkelerinden gelen yollar burada denize ulaşıyordu ve Ephesos, bir barış döneminde, tüm Anadolu'nun ihracat limanı oluyordu. Böylece, Ephesos, özellikle Roma imparatorluğunun sağladığı barış yüzyıllarında, ilkçağ dünyasının en zengin, en uygar, en kalabalık kentlerinden biri durumuna geldi ve bir altın çağ yaşadı. Bugün orada gördüklerimizin çoğu bu altın çağın anılarıdır.

---

15) Osmanoğullarından önce bu yöreye egemen olan Aydınoğullarından İsa Bey'in buyruğuyla yapılmış ve 1375 yılında tamamlanmıştır. Cami yapımı tekniğinde Selçuklu çağından Osmanlı çağına geçiş aralığının en ilginç ve başarılı bir örneği sayılmaktadır.

Ephesos (Efes). Kurates caddesinden aşağıya bakış. Karşıda, geçen yıl yeniden açılmış olan Celsus kitaplığı. - Ephesos. Looking down from the Kurates street. On the background, the Library of Celsus, which was re-opened last year

Yeni Ephesos'un başlıca kalıntıları şunlardır

Vedius Gymnaseion'u[16]. Bunu İS 150 yılında Publius Vedius Antoninus adlı, çok zengin bir Ephesos'lu yaptırmış ve tanrıça Artemis ile imparator Aantoninus Pius'a adamıştı. Yapının bir bölümünde hamamlar vardı.

Stadeion/Stadium. İmparator Neron zamanında (IS 54-68) yapılmıştır. Ancak, hıristiyanlığın bölgede yerleşmesinden sonra, bugünkü Selçuk Kalesinin yerinde ilk kale yapılırken taşları alınıp kullanıldığı için, stadeion'dan günümüze pek birşey ulaşamamıştır.

Meryem Ana Kilisesi. Roma egemenliği çağında yapılmış 260 m. uzunlduğunda, 30 m. genişliğinde ince uzun bir bina, hıristiyanlık bölgeye yerleşince, bazı eklentilerle, İS 4. yüzyıl başında kiliseye çevrildi. Bu kilisenin hıristiyanlık tarihinde büyük önemi vardır: İsa'da tanrılığın mı, insanlığın mı üstün olduğu konusundaki görüş ayrılıklarını kesin çözüme bağlamak amacıyla toplanan Üçüncü Konsil (=Kilise Büyükleri Toplantısı), oturumunu, IS 431 yılında işte bu kilisede yapmıştı.

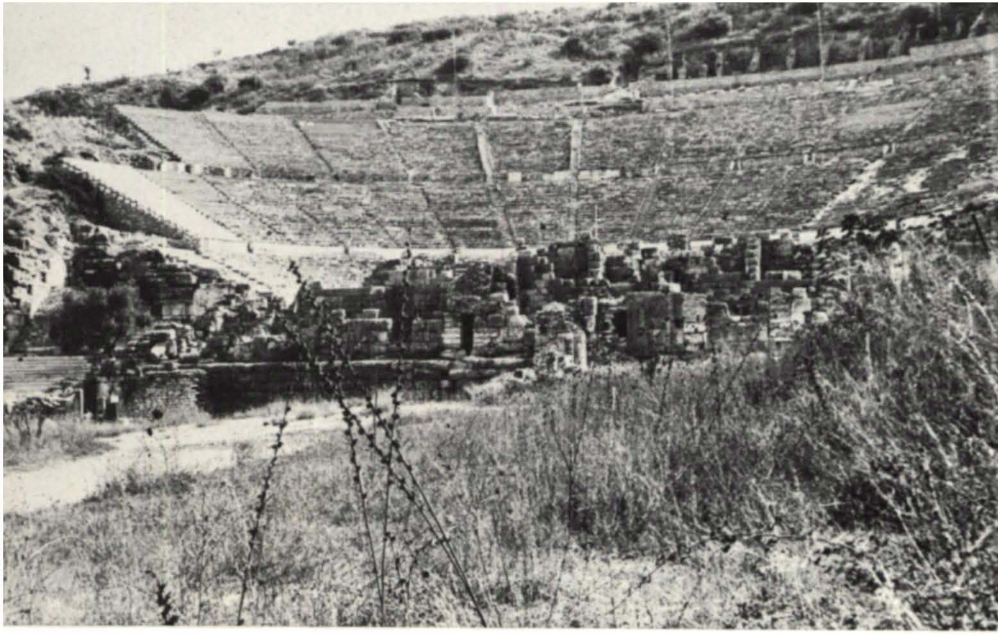
Limanın yanıbaşındaki gymnaseion ve hamamlar. Bunların yapılmasına imparator Domitianus döneminde (İS 81-96) başlanmış ve yapım Hadrianus döneminde (İS 117-138) bitirilmişti.

Tiyatronun yanıbaşındaki gymnaseion. Roma çağı yapıtıdır; İS 2. yüzyılda yapılmış olduğu sanılıyor.

Arcadiana adlı cadde. Burada daha eskiden, Hellenistik çağdan beri bulunan, kentin en önemli caddesi, imparator Arcadius döneminde yeniden düzenlendi, döşendi ve iki yanına sütunlara dayalı çatıyla örtülmüş kaldırımlar (=stoa) yapıldı. Caddenin uzunluğu 600 m., genişliği 11 m.'dir; mozayikle döşenmiş stoa'lardan her birinin genişliği 5 m. idi, yanlarında dükkânlar vardı. Cadde, geceleri kandillerle aydınlatılmaktaydı.

Tiyatro. Tiyatronun yapımı Hellenistik çağda başlamış ve bu dev yapı ancak imparator Traianus döneminde (İS 98-117) tamamlanabilmiştir. Burası 24.000 seyirci alabilmektedir.

16) Gymnaseion, çocukluk-delikanlılık arası yaşta gençlerin eğitim gördüğü, beden eğitimine özel önem verilen okuldur.

Ephesos (Efes). Ünlü tiyatronun karşıdan görünüşü.
- Ephesos. A view of the famous theatre.

Celsus Kitaplığı. Kalıntıları çok iyi korunmuş durumda bulunan bu kitaplık, İS 110 yılında konsül görevini yürüten Gaius Iulius Aquila tarafından, babası Gaius Iulius Celsus Polemaeanus'un anısını yaşatmak için yaptırılmıştı; ancak, yapımın tamamlanması Aquila'nın ölümünden sonra, İS 135 yılında gerçekleşmiştir. Celsus'un ölüsü bu yapının içinde gömülü bulunmaktadır. Kitaplığın ön yüzü, kendisinin yıkıntı parçaları birleştirilerek, 1976-1978 arasındaki çalışmalarla yeniden kurulmuştur.

Alış veriş agora'sı. Biraz sonra sözünü edeceğimiz «devlet agorası» ndan ayırmak için yalnız agora denmeyip adı böyle söylenir. Hellenistik çağda yapılmış olmakla birlikte, Augustus ve Neron dönemlerinde bazı eklemeler, değişiklikler görmüş; imparator Caracalla döneminde (İS 211-217) tümüyle yeniden düzenlenmiştir.

Serapis tapınağı. Alış veriş agora'sı batı kapısı yanına ekli, 24 m. genişliğinde ve 160 m. uzunluğunda, üstü örtülü bir geçitle, Serapis tapınağına ulaşılmaktaydı. Bu tapınağın Mısırlı göçmenler tarafından yaptırıldığı sanılıyor. Yapının bazı bölümleri, imparator Antoninus Pius döneminin (İS 138-161) işçilik biçimini göstermektedir; bu nedenle, tapınak o dönemde yapılmış olabilir.

Hadrianus tapınağı. Roma imparatorluğunda, imparatorların birer tanrı sayılarak bunlara tapınak yapılması geleneği vardı. Ancak, tapınak yapımı için imparatorun izin vermesi gerekiyordu ve genellikle imparator, bir yöredeki kentler içinde en şanlı, en bayındır, en zengin olanına bu izni verirdi. Bir imparator tapınağı yaptırma ayrıcalığını Ephesos dört kez kazanmıştı.

İmparator Hadrianus (İS 117-138) tapınağının yapımından sonra bazı değişiklikler gördüğü, İS 400 dolaylarında bir bölümünün yıkıldığı anlaşılmaktadır.

Traianus çeşmesi. Hadrianus tapınağının biraz yukarısındadır. Burada, suyun havuza döküldüğü yerde imparator Traianus'un çok büyük bir heykeli vardı. Günümüze yalnız heykelin iki ayağı ile, bunların üzerinde durduğu dayanak gelebilmiştir. Havuzun çevresini süsleyen küçük heykellerden bazısı bulunabilmiş ve Selçuk Müzesine konmuştur.

Domitianus tapınağı. Ephesos'da bir Roma imparatoru için yapılan ilk tapınaktır. Bülbül Dağı eteğinde, birazdan sözünü edeceğimiz devlet agorası'nın karşısındadır. Tapınak içinde imparator Domitianus'un (İS 81-96) büyük bir heykeli vardı. Bunun bazı parçaları, bu arada bir baş ve bir kol parçası, bulunup İzmir Müzesine konmuştur.' Sunak parçaları ise Selçuk Müzesine alınmıştır.

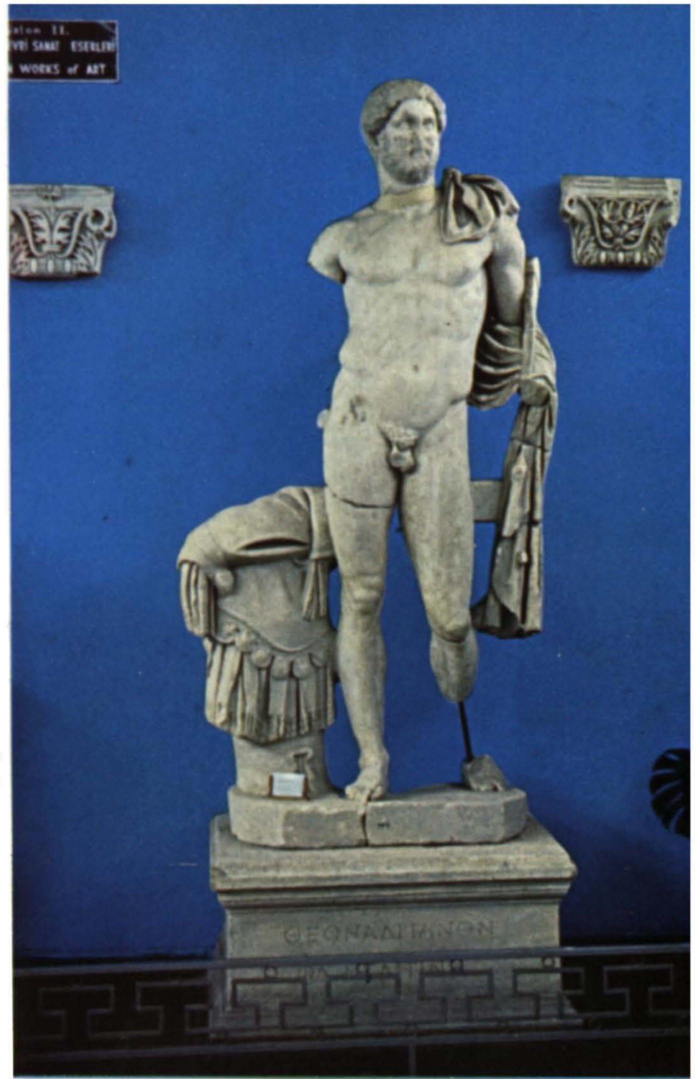
Devlet agora'sı. Bu, kent yönetimine ilişkin bazı işlerin yapıldığı, örneğin mahkemelerin ve diğer birtakım dairelerin bulunduğu yerdir.

Ephesos'un devlet agora'sı yerinde yapılan kazılar, burada daha Hellenistik çağda bir stoa'nın (=yanı sütunlu, üstü kapalı kaldırım) varlığını göstermiştir. Görülen kalıntılar ise Roma imparatorluğunun egemenliği çağından kalmadır.

Ephesos (Efes). Kurates caddesinin üst başındaki Memmius anıtı. - Ephesos. The Memmius memorial at the top of the Kurates street.

Ephesos (Efes). Sağda Hadrianus tapınağı, karşıda Celsus kitaplığı. - Ephesos. On the right, the Temple of Hadrian; on the background, the Library of Celsus.

Roma İmparatoru Hadrianus (yanda) Bu eser Bergamada bulunmuştur ve oradaki müzededir. Üstte Ephesos (Efes)teki konser ve benzeri dinleme yeri Odeion. Altta ise Ephesos (Efes)teki Traianus çeşmesi. The Roman Emperor Hadrian (at the side). This statue was found at Pergamon and is exhibited in the museum there. Above, the Odeon at Ephesos in which concerts and similar entertainments were given. Below, the Fountain of Trajan at Ephesos.

3. MERYEM ANA EVİ

İzmir-Aydın ana yolu üzerinde, Selçuk'u geçtikten 1 km. kadar sonra, sağda göreceğiniz asfalt yola sapınız. Bu yoldan bir tepeye çıkılır ve 7 km. ileride, tepe üzerindeki Meryem Ana Evi'ne varılır.

Tarihçe. Isa'nın çarmıha gerilmesinden sonra Meryem Ana'nın yaşantısı üzerine sağlam hiçbir bilgi yoktur. Isa, annesini, çömezlerinden Ermiş Ioannis/St. Jean'a emanet etmişti; bu nedenle, Meryem Ana'nın, ölünceye dek, Ioannis'in yanında, yâni onunla aynı yerde bulunmuş olması gerekir. Ioannis'in, Isa çarmıha gerildikten (İS 37) İS 48 yılına kadar geçen sürede nerede yaşadığı bilinmiyor; İS 48 yılında Kudüs'te olduğu biliniyor; IS 67 yılında Ephesos'a geldiği, bundan böyle orada yaşadığı ve orada öldüğü de biliniyor. Ama bundan önce, İS 37 ile İS 48 arasında da Ephesos'ta bulunduğu sanılıyor; çünkü IS 50 yılı dolaylarında buraya gelen Ermiş Pavlos/St. Paul, Ephesos'da, hıristiyanlık inancını öğrenip benimsemiş kimselere rastlamıştı. Böylece, Ioannis İS 37-48 arasında Ephesos'a gelmiş idiyse, Meryem Ana'yı da birlikte getirmiş olmalıdır deniyor. İS 67' deki gelişinde birlikte gelmiş bulunmaları olasılığı zayıftır; Meryem Ana herhalde o tarihte artık sağ değildi.

Diğer yandan, bugünkü bilgilerimizin ışığında yürütülen bu sonuç çıkarmaların dışında, hıristiyanlık dünyasında, en az 16 yüzyıldan beri, Meryem Ana'nın Ephesos'a gelmiş ve orada ölmüş bulunduğu yolunda bir inanç vardır.

Meryem Ana evinin bulunması. Bu buluş, bilim adamlarının bir başarısı değildir. Geçen yüzyılın sonuna doğru, Catherine Emmerich adlı bir kadın, yatalak olduğu için 12 yıldan beri ayrılamadığı yatağında, kendi söylediğine göre bazı tanrısal görüntüler görmeğe başladı. Bu kadın Almandı ve ömründe Ephesos yöresine gelmemişti. Ama, varlığını iddia ettiği Meryem Ana Evi kalıntılarının nerede bulunduğunu şaşılacak kadar ayrıntılı biçimde anlatıyordu.

Katolik Kilisesinden bazı kişiler, Ephesos çevresinde araştırma düzenlediler. Sonuçta Frau Emmerich'in tüm anlattıkları doğru çıktı. Yâni, tepede onun «Şurada şu olacak» dediği şeylerin tümü bulundu. Bu arada, «Şöyle gidince, Meryem Ana'nın son günlerini geçirdiği evin kalıntıları görülecek» dediği yerde de gerçekten bir ev kalıntısı bulundu. Üstelik, araştırmayı düzenleyenler, çevredeki orthodoks hıristiyan Rumların her yıl 15 Ağustos günü, hem de kimi çok uzak yerlerden yola çıkarak, o ev kalıntıları yöresinde, Meryem Ana'nın ölümsüzlüğe uçuşunu kutlamak için toplanageldiklerini, bu geleneğin pek eski olduğunu öğrendiler. Katolik Kilisesi bu kadar bulguyu yeterli saydı ve 1892 yılında İzmir Katolik Başpiskoposu, yapı kalıntıları yöresini kutsal yer, hac yeri ilân etti. 1967'de Papa VI. Paul dahi buraya gelmiş ve hac ziyaretinde bulunmuştur.

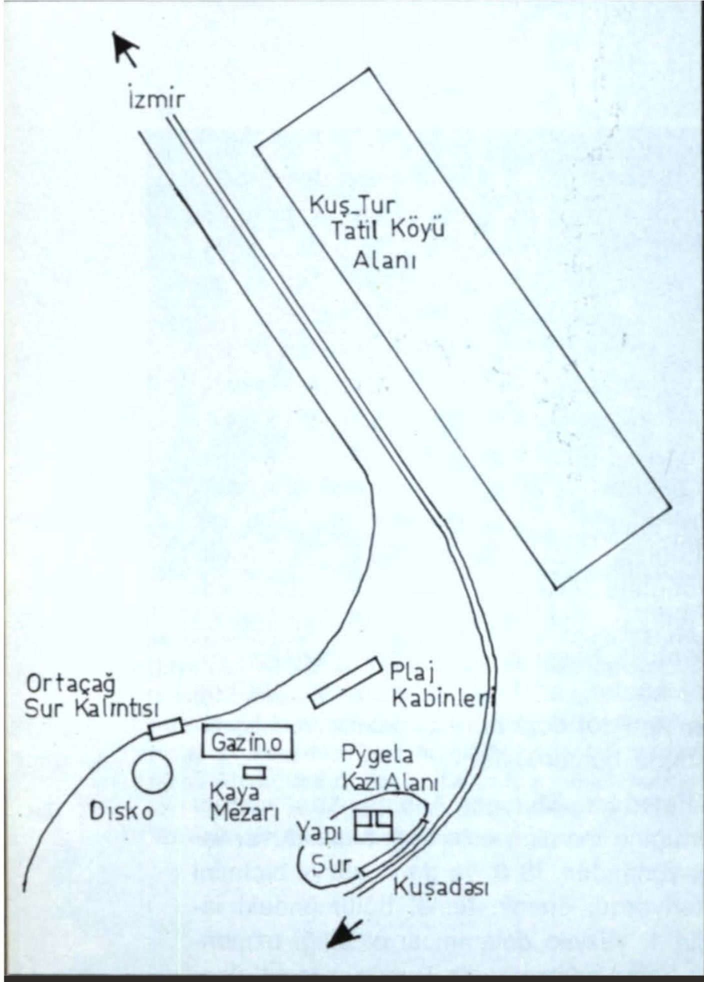
Kalıntılar. Meryem Ana'nın son yıllarını geçirdiğine inanılan evin kalıntıları, duvar işçiliği yönünden, İS 6. ya da 7. yüzyıl biçimini gösteriyordu; ancak, temel bölümündeki işçiliğin 1. yüzyıla dayanması olasılığı uzmanlarca kabul edilmektedir. Bugün o temel üzerinde, aslına uygun olması için çalışılmış yeni bir ev-kilise vardır. Buraya her yıl binlerce insan gelir, özellikle kişisel dertlerine çâre bulması için Meryem Ana'ya yakarıp adak adar.

Çevrede başka kalıntı yoktur.

4. PHYGELA/PYGELA

Bu ilkçağ kenti, Izmir-Kuşadası yolu üzerinde, Kuşadasına varmadan birkaç km. önce, bir kumsal kıyısında, bugünkü Kuş-Tur tatil köyünün güney bitişindeki yarımadanın kumsalla birleştiği yerde bulunuyordu.

Phygela ya da Pygela sözcüklerinin eski Helen dilinde hiçbir anlamı yoktur. Bundan da anlaşıldığı üzere, sözü geçen kent adı, batı Anadolu kıyılarına Hellen göçleri-öncesi çağlardan kalmadır. Bu adın, (Phrygia, Lydia, Mysia dilleriyle hısımlığı olan ve onlar gibi, daha eski Anadolu dillerinden, özellikle Hitit dilinden ve bu yolla, en eski Anadolu dilleri olan Hatti-Luwi dillerinden etkilenmiş bulunan) Leleg-Karla dilinden gelmiş olması

İlkçağ kentlerinden Phigela (Pygela)nın yerini gösteren kroki. A sketch showing the position of the ancient city of Phigela.

beklenir[17].

Kentin tarihçesi üzerine bilgimiz pek azdır. Phygela/Pygela'nın, hiçbir zaman önemlice duruma gelmemiş küçük bir kent olduğu anlaşılıyor. Xenophon'da adı geçtiğine göre[18] tarihçesi en azından İÖ 5. yüzyıla uzanmaktadır. Hatta, adının Hellen dilinde anlam taşımadığına bakarak, Ionla kıyılarında Hellenlerden önce oturan yerli halkın, Leleg'lerin, ya da daha öncekilerin kurduğu bir kent olduğunu söyliyebiliriz.

Kent yerinde görülen kalıntılar, çizimde belirtilmişlerdir. Kazı bölgesinin yanıbaşında, ana yolun bitişiğindeki, klâsik çağ yapıtı güzel sur parçaları ile kazı yeri ortasındaki tonozlu yapı kalıntısı dışında, bunların gösterişli olduğu söylenemez. Ancak, burada yürütülen kazı çalışmaları ilerleyince, daha ilginç kalıntıların gün ışığına çıkması beklenebilir.

5. ANAIA

Kuşadası-Söke asfalt yolu üzerinde, Kuşadası çıkışından 8-9 km. sonra bir kavşağa gelinir. Burada sağa uzanan yol, bucak merkezi Davutlar'ın yoludur. Buna sapınız. Girdiğiniz yol, deniz kıyısındaki, oldukça geniş, hilâl biçiminde bir ovanın iç yanında, denize az çok paralel ama denizden genellikle 1 km. kadar içeride uzanmaktadır. Burada yaklaşık 2 km. gidince sağınızda, denizin hemen bitişiğinde tek başına duran küçük bir tepe göreceksiniz.

Yöre halkının Kadı Kalesi diye andığı bu tepe, ortaçağdan kalma bir Venedik kalesinin yeridir. Üzerindeki kale, çoğu bölümüyle, günümüze oldukça sağlam durumda gelmiştir ve ayrıca 1976 yılında onarım görmüştür. Yeni onarım işleri için ölçme biçme çalışmaları yapan arkeologlardan, bunun kendilerince Bizans kalesi olarak bilindiğini duydum. Oysa, Admiralty (İngiliz Deniz İşleri Bakanlığı) haritasında[19] bu, Venedik kalesi olarak gösterilir. Kalıntılar arasında göze çarpan Malta haçı da, kalenin Lâtin yapıtı olduğunu doğruluyor. Ancak, özel tarihçesini araştırmadığım bu kale, elden ele geçmiş de olabilir.

İlkçağ kenti Anaia, işte bu kaleden 2 km. kadar güneydoğuya düşen bir yamaçta, dolayısiyle denizden 2 km. kadar içeride kurulmuştu. O yöne bakınca, denize doğru bir elin açılmış parmakları gibi uzanan yumuşak eğilimli, dil biçiminde üç tane sırt göreceksiniz. Bunlardan deniz kıyısına geometrik dikme indirircesine uzanan ve en çok sokulan, ortadakidir; Davutlar yolu da bunun eteği dibinden geçer. İlkçağ kentinin yeri o yamacın üs-

---

17) Anadolu'da bu eski yurttaşlarımızın dilinden gelme, «-la» bitişli pek çok tarihsel kent adına rastlanır: Lydia'daki Satala (Kula batısındaki Sandal Köyü), Tabala (Kula-Uşak yolu üzerinde Davala/Yurtbaşı Köyü); Karia'daki Mobolla/Muğla, Ola/Ula ve Leleg kenti olduğu bilinen Souagela/Syangela (Bodrum'un doğusundadır); Troas ile Aiolis arasında, bugünkü Edremit yakınlarında bulunan (**Ovidius**, Değişişler, XIII 174'de, **Herodotos** I 149'da ve hatta **Homeros**, Iliada, I 38 ile 451'de anılan) Killa gibi.

18) **Xenophon**, Hellenika, 1 II 2-3.

19) 1546 sayılı «Samos Strait to Güllük Körfezi» haritası. İlk basım 1898; yararlandığım yenilenmiş basım 1975.

tüdür ve Admiralty haritasında da tam orada, Anea diye gösterilmiştir

B a i l l y, Anaia'nın batı Anadolu'da bir kent adı olduğunu belirtiyor, ama eski Hellen dilinde herhangi bir anlamını vermiyor. Öyleyse bu ad, Hellen diline yabancı bir sözcükten türetilmiştir. Hellen'lerin kullandığı Anaia adı, Hellen dilindeki türetme kurallarına göre, ili/yurdu anlamındaki «—ia» ekiyle yapılmıştır; kök sözcük Anais, ya da Anae gibi birşey olmalıdır. Bu kök sözcüğün ne olduğunu, anlamını bilmiyoruz; ama onun, İran mythologia inancındaki su tanrıçası Anaitis' in[20] adıyla benzerliği şaşırtıcıdır.

Anaia, Atina-Sparta savaşları (İÖ 431 404) sırasında, Atina'nın yandaşı olan Samos'tan[21] sürgün edilenlerin, kaçanların, oradaki yönetime düşman olanların elinde bulunuyordu ve buradakiler gerek Samos yöneticilerine, gerek Atinalılara karşı, Spartalılara hizmet ediyorlardı. Kentin adı, T h u k y d i d e s ' de bu dönemin olayları nedeniyle anılıyor. Bunun dışında, kentin tarihteki önemlice olaylara karıştığını, anıldığını görmüyoruz.

Anaia'nın yerinde şimdiye dek kazı yapılmış değildir ve orada, zaten önemsiz olan ilkçağ kentinden günümüze ulaşmış görünür kalıntı yoktur. Kentin nekropolis'i herhalde denize yakın, bugünkü Kadı Kalesinin yanıbaşında idi; çünkü orada bir yapı kooperatifi için site kurma çalışmaları yürüten Mimar Erten Dalman, temel kazıları sırasında ufak tefek de olsa buluntulara rastlamış ve sonraki kazılar, Selçuk Müzesinden gönderilen görevlinin denetimi altında sürdürülmüştür.

6. PANIONION

Panionion bir kent değil, bir ulusal toplanma ve kutsal tören yeridir; zaten adı da «tüm Ionların yeri» anlamına gelir.

Günümüzde oraya gitmek için, sizi Anaia yakınına getiren, az önce sözünü ettiğimiz asfalt yolda 7 km. kadar daha ilerleyerek Davutlar'a geleceksiniz ve köy meydanına (hemen giriştedir) çıkacaksınız. Orada bir U dönüşü yaparak Güzelçamlı Köyünün yolunu izleyeceksiniz. 6 km. sonra, asfalt yol ikiye ayrılır. Düz giderseniz Dilek Yarımadası Millî Parkı'na çıkar, soldakine girerseniz birkaç yüz m. ileride Güzelçamlı Köyüne ulaşırsınız. Ama siz, yolun ayrıldığı yerde duracak ve solunuza bakacaksınız, çünkü sizi ilgilendiren Kutsal Çamlığın bulunduğu tepecik orada, yalnız 100 m. uzağınızdadır. Tepe pek alçaktır ve tırmanış zor değildir; yalnız, sık çalılıklar, makiler, pırnar denen —sert yaprakları diken kenarlı— bodur ağaçlar arasında keçiyollarını bulup izlemek biraz güç olmaktadır.

Panionion bir tören ve toplantı yeri olduğu, burada kent, kale vb. bulunmadığı için; yörede geçmiş, batı Anadolu'nun genel tarihi açısından özellik gösteren bir olay yoktur. Kuşkusuz, bu yerde batı Anadolu tarihinin bazı dramatik günlerinde olağanüstü önemli toplantılar yapılmıştı. Örneğin, Ionia ayaklanmasının İranlılarca bastırılmasından (İÖ 494) sonra Ionia kentlerinin temsilcileri burada, ne yapacaklarını tartışmışlardır. O gün, Prieneli bilge Bias hep birlikte Sardunya Adası'na göçüp orada bir tek devlet kurmayı öğütlemiş, ama bu öğüt kabul edilmemişti.

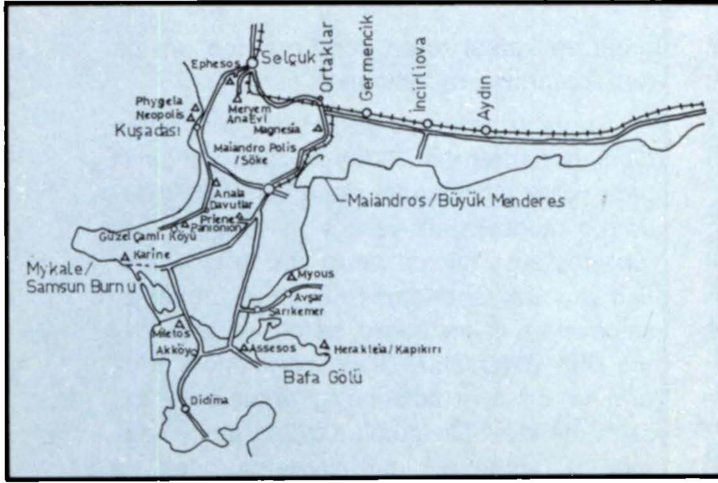
Tepenin en yüksek yerinde bazı temel kalıntıları vardır. Burada bir tapınak bulunduğundan hiç bir ilkçağ yazarı söz etmiyor ve yalnız, Poseidon'a adanmış bu alanda, kurban törenlerinin yapıldığı söyleniyor. Demek ki, iri taşlı kalıntılarını gördüğümüz, bir sunak idi. Bu kalıntıların İÖ 6. yüzyıl sonundan kalma olduğu sanılıyor.

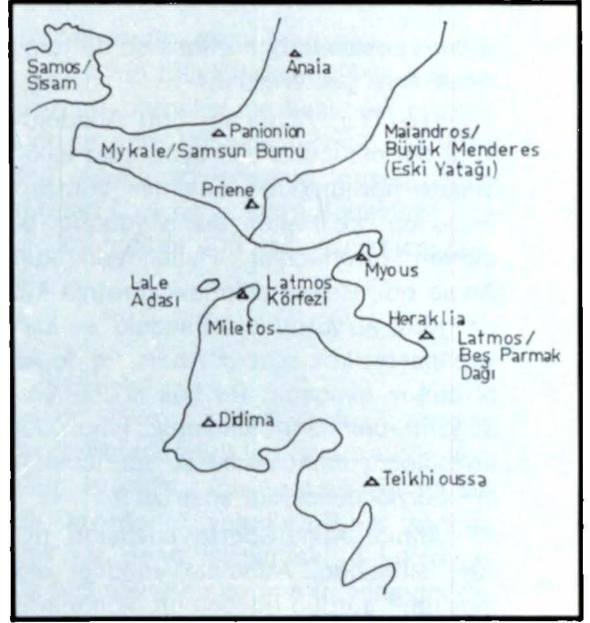
Tepe üzerinden güneybatı yönüne giderek inmeğe başlarsanız, birkaç dakika sonra, tepe eteğinin düzlükle birleştiği, daha doğrusu yamacın neredeyse düzlük denecek kadar az eğilimli duruma geldiği yerde küçücük bir tiyatro benzeri ile karşılaşacaksınız. Burasının, Ionia kentleri temsilcilerinin açık havada toplanma yeri olduğu anlaşılıyor.

---

20) İranlıların bu tanrıçasına Hellenler Artemis Persike (=Persli Artemis, Perslerin Artemis'i) diyorlardı ve sözü geçen tanrıçanın tapkısı Anadolu'da özellikle Lydia'da bazı yerlerde yayılmıştı Örneğin, Marmara Gölü güney kıyısında bulunan Tekelioğlu Köyü doğu yakınında Koloene adlı tapınak yerinde ve kent adına bakılırsa, Manisa'nın 30 km. kadar kuzey-kuzeydoğusundaki Sarıçam Köyü yakınında izleri bulunan Persikoi kentçiğinde.

21) Samos, bizim Sisam dediğimiz komşu adaya Hellen dilindeki adını veren, ada üzerindeki kentçiktir.

Bafa Gölü yöresinin (eski Latmos körfezi) ilkçağdaki durumu (üstte) ve aynı yörenin bugünkü durumunu gösteren plân (yanda). The Lake Bafa region (the old Gulf of Latmos) as it was in ancient times, and the same area at the present day.

7. PRIENE

Bu ilkçağ kentinin görkemli kalıntıları, Söke'den güneybatıya uzanan ve Dilek Yarımadası (Mykale Burnu/Samsun Burnu) güney yamaçlarını izleyen asfalt yol üzerinde, Söke'nin 15 km. kadar uzağındadır.

Priene'nin, Anadolu kıyılarına Hellen göçleri öncesi çağdan gelme bir ad olduğu, Praisos ve Priansos gibi Girit adlarının Priene adı ile ilişkisi bulunduğu sanılıyor[22]. Sözcüğün anlamı bilinmemektedir.

Priene, Ion soyundan Hellenlerin göç ettikleri ve bundan böyle Ionia diye anılan yörede ya kendilerinin kurduğu, ya da yerli halkı yenerek ele geçirdiği ve yerleştiği kentlerin ilklerindendi. Ancak, ilk Priene kentinin yeri saptanabilmiş değildir ve tarihçesi üzerine bilgi pek azdır. Kent, bugün kalıntıların görüldüğü yere İÖ 4. yüzyıl ortalarında taşındı. Taşınma nedeni, eski kentin bulunduğu kıyının da o çağda Maiandros/Büyük Menderes'in taşıdığı alüvyonlarla sığlaşması, dolması olsa gerektir. İÖ 334 yılında, Alexandros/Iskender buraya geldiğinde, yeni kentin kurulması çalışmaları bitmemişti; Athena tapınağının yapımı da süregitmekteydi. İskender bu tapınağın yapım giderlerini üstlendi ve adı tapınak duvarına yazıldı. O yazının yer aldığı duvar taşları, ilk kazıları yapan arkeologlarca bulunmuş ve British Museum'a götürülmüştür.

Yeni Priene, kıyısında bulunduğu Latmıs (=Beşparmak Dağı) Körfezinin, Büyük Menderes'in alüvyonları ile sığlaşması ve dolması üzerine, yavaş yavaş sönükleşti, burada oturulmaz oldu. Roma İmparatorluğu'nun sağladığı barış çağında gerçekleşmiş genel kalkınma ve gelişme, herhalde bu nedenle, Priene'yi etkilemedi.

Yine de, kentin kalıntıları oldukça zengin ve etkileyicidir. Bunların başlıcaları üzerine kısa bilgi sunalım

Athena tapınağı. Ünlü Halikarnassos/Bodrum mausoleion'u mimarlarından Karialı Pytheos'un yapıtıdır

Tiyatro. Roma çağında pek az değişiklik görmüştür. Bugünkü durumyla, ilkçağ Hellen tiyatrolarının tipik bir örneğidir.

Bouleuterion (=kent yönetme kurulunun

---

22) Girit'in eski halkının, yani İÖ 2. binyıldaki büyük Girit uygarlığını gerçekleştirmiş halkının, aynı çağdaki Anadolu halkıyla gerek hısımlık gerek kültür yönünden (komşudan etkilenmeyi çok aşan) köken ilişkisi vardır. Burada, bunun labrys (=çifte ağızlı balta) simgesi, «-ssos» bitişli adlar vb. kanıtları üzerinde durmaksızın, gerek **Mansel**'in ilkçağ Ege Denizi çevresi tarihi üzerine yapıtında, gerek **Oktay Akşit**'in Lykia tarihi üzerine yapıtında konunun incelendiğini belirtmekle yetinelim.

Priene. Bir yaz yağmuru sonrasında Athena tapınağı. Priene The Temple of Athena in summer rain.

toplantı yeri). 640 kişiliktir. Ortasında, kurul toplantısı başlarken kurban kesmek için bir sunak vardır. Üstü, ahşap bir çatıyla örtülüydü.

Demeter ve (onun kızı) Persephone tapınağı. Hellenistik çağın başından kalmadır. Roma egemenliği çağında pek az değişiklik görmüştür.

Stadeion/stadium. İÖ 2. yüzyılda yapılmıştır.

Aşağı gymnaseion. Bu da İÖ 2. yüzyıl yapıtıdır. Yapım giderini zengin bir kentli yüklenmişti. Yanında yıkanma yeri bulunmaktadır.

Zeus tapınağı. Kalıntılarından en güzel parçalar, Berlin'deki, şimdi doğu bölümünde kalan, Pergamon/Bergama Müzesine götürülmüştür. Bu küçük ama görkemli yapının yerinde bugün yalnız temel izleri görülebilmektedir.

Miletos. Güney Agora'daki kent yönetim kurulu toplantı yerine yakın yerinden nymphaeion (anıtsal çeşme) kalıntılarına bakış. Miletos. A view of the ruins of the Nymphaeum (monumental fountain) from a point near the municipal assembly in the South Agora.

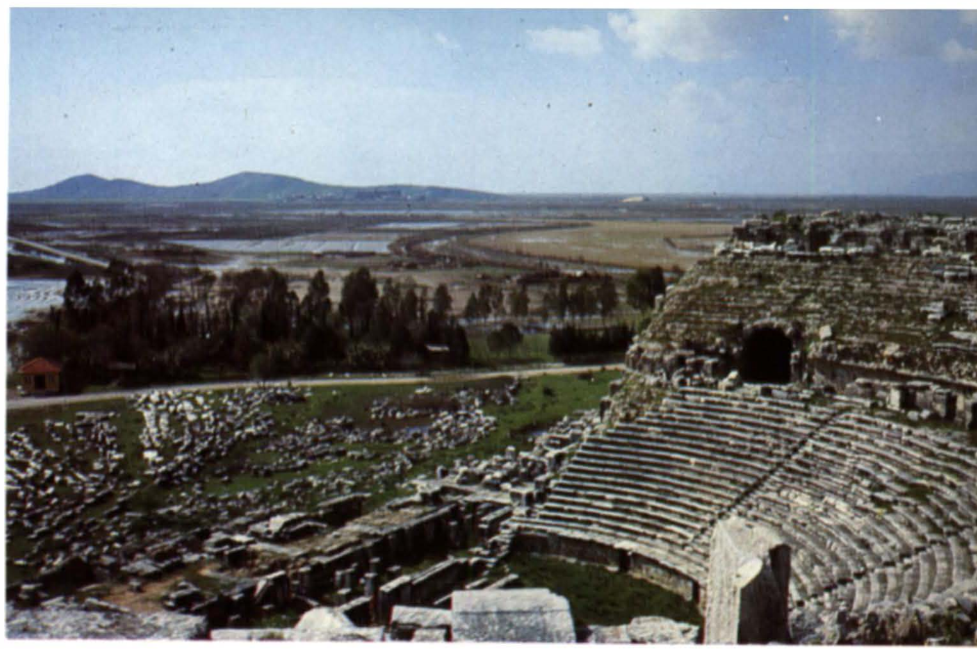

8. MILETOS

Miletos, ilkçağda, Latmos (=Beşparmak Dağı) Körfezi adını taşıyan körfezin güney kıyısında, bunun Ege Denizine açıldığı yer yakınında idi. Sonraları Maiandros/Büyük Menderes Irmağı bu deniz girintisinin kuzeybatı yarımını doldurmuş; körfezin dolmayan, ama Ege Deniziyle bağlantısı kesilen güneydoğu yarımı ise bir tatlı su gölüne dönüşmüştür (Bafa Gölü). Miletos'un, hatta onun kuzeybatısında bulunan Lade Adasının yeri de denizden birkaç km. içeride kalmıştır.

Günümüzde Miletos'a Izmir yönünden gitmek için, Selçuk-Söke-Atburgazı-Akköy asfalt yolu izlenir. Bu yol üzerinden Miletos, Söke'nin 40 km. kadar uzağındadır. Aynı yol Söke ile Atburgazı arasında, Priene kenti kalıntılarının yanından da geçmektedir. Böylece her iki ilkçağ kentinin kalıntılarını aynı günde görmek, gezmek olanağı vardır.

Miletos adı, hatta kentin varlığı, Anadolu kıyılarına Hellen göçleri öncesi çağa uzanır. Ad, kentin Hellenlerden önceki halkının, Karialıların dilinden gelmiş olmalıdır. Her ne ka-

Miletos. Tiyatro üzerinden eski Lade adası tepelerine bakış. Miletos. Looking towards the hills of the old Lade island from the top of the theatre.

dar Karia'daki Mylasa/Milâs, Termilai/Dirmil gibi içinde «mil» sesi bulunan ilkçağ kenti adlarının ve Miletos adının, önce Karia'ya gelip oradan ağır ağır Lykia'ya göçmüş bir Girit göçmenleri topluluğunca konmuş, Girit kökenli adlar olabileceği görüşü öne sürülmüş ise de, örneğin Mylasa adındaki «mil» hecesi üzerinde durup da o adın Anadolulu kökeninin apaçık kanıtı «-sa» bitişi[23] üzerinde durmamak olmaz. Kaldı ki, büyük Girit uygarlığını yaratan halkın Anadolu kökenli olması olasılığı hiç de zayıf değildir.

Miletos'un tarihinde olabildiğince şan ve kan vardır.

Bu yöreye göç eden Ion soyundan Hellenler, Miletos'un Karialı yerli halkını yendiler, Herodotos'un aktardığı söylentiye göre tüm erkeklerini öldürdüler ve kenti ele geçirdiler. Kent kısa sürede olağanüstü gelişti, güçlendi; İÖ 8. yüzyıl ile 7. yüzyılda altın çağını yaşadı. O sırada Miletoslular, deniz yoluyla, büyük ölçüde ticaret ilişkileri yürütmekteydiler. Akdenizin, Marmara Denizinin ve Karadenizin kıyılarında 80'den fazla yavru kent kurmuşlardı. Özellikle bu yavru kentlerin ana kente ticaret ilişkilerinde tanıdığı kolaylıklar, ana kentin pek zenginleşmesine yol açtı.

Bu kentin insan düşüncesine ve bilimine katkısı o kadar büyük olmuştur ki, bugün nice düşünür, nice bilgin, Miletos'u bilimin, uygarlığın beşiği sayar. Örneğin, geometrinin kurucusu diyebileceğimiz Thales, Miletoslu bir yurtdaşımızdır. Bu büyük bilgin, zamanımızdan 2500 yıl kadar önce, bir güneş tutulmasının gününü hesaplayıp söyleyebilmişti. Söz konusu güneş tutulması, İÖ 585 yılında, tam onun söylediği gün, 28 Mayısta gerçekleşti.

Ne var ki, Miletoslular, diğer Ionialılara da örnek ve öncü olarak, İÖ 500 yılında İran boyunduruğuna karşı ayaklandıklarında, birleşik Ionia kuvvtleri önce İran satraplık[24] merkezi Sardis'e kadar ilerlemek başarısını gösterdiyseler de (İÖ 499), 6 yıl süren savaşın sonunda yenik düştüler. Miletos'un hemen önünde, eski Latmos Körfezi ağzı yakınında, kent ile Lade Adası arasındaki sularda yapılan Lade Deniz Savaşı'nda birleşik Ionia donanmasını yenen İranlılar, İÖ 494 yılında, kenti ele geçirdi, erkeklerin hemen tümünü öldürdü, kadınlarla çocukları da kendilerine köle etti. İranlıların, bu ayaklanmaya yardım eden öteki Hellenleri cezalandırmak için Yunanistan'a karşı giriştiği saldırı savaşı başarısızlık ve yenilgiyle sonunçlanınca (İÖ 479) Miletos, diğer Ionia kentleriyle birlikte, özgürlüğüne kavuştu; çok kısa sürede yeniden

---

23) Anadolu'da, ama özellikle Karia'da böyle «-sa» bitişli birçok ilkçağ kenti vardır: Nakrasa, Pedasa, Plarasa, Harpasa/Arpaz vb. Hellenlerden önce kuzey Ege çevresinde yaşamış, Larisa adlı birkaç kent kurmuş olan ve Hellenlerce Pelasgos'lar diye anılan insanların da Karialı (belki Leleg) kökenli olduklarını sanıyorum. Thrak adlarında «-sa» takısına rastlandığını hatırlamıyorum ya da bilmiyorum.

24) İlkçağ İran İmparatorluğu'nun çoğu kez yarı bağımsız bir kral durumunda olan genel valilerine satrap denir

Miletos. Roma egemenliği çağından kalma tiyatro.
Miletos. Theatre dating from the period of Roman rule.

gelişti, zenginleşti. Ama hiç bir zaman o eski gücünü, eski zenginliğini elde edemedi.

En güçlü iki Hellen kent-devleti olan Atina ile Sparta arasındaki savaş, Sparta'nın üstünlüğüyle ve Atina çıkarlarına hizmet eden Delos Birliği'nin yani Atina bağlaşıkları topluluğunun dağılmasıyla sonuçlandığında (İÖ 404), Spartalılar, deniz ötesi Hellen kentlerinde Atina'nın kurabilmiş olduğu üstünlüğü, onun sağladığı koruyuculuğu, Atina yerine geçip yürütmeyi beceremediler; İranlılarla barış yapmak ve Anadolu'daki Hellen kentlerini yeniden Iran boyunduruğuna bırakmak zorunda kaldılar. Böylece İran İmparatorluğu bir kez daha Miletos'a egemen oldu.

İşte, İÖ 334'de Alexandros/İskender'in ordusu Miletos önlerine geldiğinde, durum böyle idi. Kentte bulunan, İran hizmetindeki birlikler, Makedonyalılara teslim olmadılar; İskender savaşmak zorunda kaldı. Önce, Miletos'un Dış Kent diye anılan bölümünü, şimdiki Kalabak Tepe'nin yamaçlarındaki bölümünü, orası korunmadığı için, kolayca ele geçirdi[25] ve ordusunu orada konaklatıp asıl kenti kuşatmaya girişti. Ordu, ilk iş olarak, mancınıkların attığı büyük taşlarla kentin surlarını dövmeye başladı. Kısa sürede, surlarda birçok çöküntüler, yıkılmalar, çatlamalar oldu.

Bu ara, İskender'in hizmetindeki donanma, 160 gemilik tüm gücüyle, yetişip Lade Adası önünde demir atmıştı. Donanma komutanı, savaşın başladığını görünce, yaklaşan

25) Burası Miletos kentinin yüzyıllar önce ilk kurulduğu yer idi; sonradan kentliler küçük yarımadanın ucuna taşınıp kentin yeni bölümünü orada kurmuş, o bölümün çevresini surla çevirmişlerdi. Böylece eski bölüm, kentin surlar dışında bir parçası olmuştur.

Miletos. Tiyatronun içeriden görünüşü. Miletos. View from inside the theatre.

Miletos. Önde Faustina hamamının, arkada tiyatronun kalıntıları. Miletos. Ruins of the Baths of Faustina in the foreground, with the remains of the theatre behind

İran hizmetindeki karma büyük donanmanın Miletos'a yardım getirmesini engellemek için Lade Adasından kente yaklaştı; kentin çevresinde gemilerin birbirine yanaşıp dizilmesiyle Miletos'u deniz yönünden kuşatma çemberi içine aldı. İran donanması, 400 gemilik gücüne rağmen, açıkta, Sisam Adası ile Anadolu arasındaki dar boğazın biraz güneyinde, eski Latmos Körfezinin ağzında durup beklemekten başka şey yapamadı.

Durumu görerek umutlarını yitiren Miletos savunucusu askerler, Makendonya ordusunun, yıkılmış surlardan içeriye doğru yaptığı saldırıyı engelleyemedi. Bunların çoğu kent içinde öldürüldü. İskender, İran boyunduruğundan kurtardığı kent halkına özgürlük verdi.

Bundan sonra, yüzyıllar boyunca, Miletos'un tarihi, batı Anadolu'nun genel tarihine eş yönlü gitmiştir. Hellenistik çağda özellikle Anadolu'da odaklanan «ardalar[26] arası savaşlar» Miletos'u da sarstı; sonra Roma'nın sağladığı barış çağındaki genel kalkınmadan kent geniş ölçüde yararlandı. Bugün görülen kalıntıların çoğu o çağdandır.

Latmos Körfezi'nin dolması, körfez çevresindeki bütün kıyı kentlerinin, o arada Miletos'un da sönükleşmesine yol açtı. Kent, Bizans çağında küçülmüş, köye dönmüş, görkemli eski yapıların taşları sökülerek yeni yapı işlerinde kullanılmıştır.

Tiyatro kalıntısı bir yana, kentin kalıntıları pek etkileyici değildir. Tersine, Miletos'un şanlı geçmişini bilerek kent kalıntıları yöresine giden kişi, kendini düş kırıklığına hazırlamalıdır.

Bu kalıntıların başlıcaları üzerinde kısaca duralım

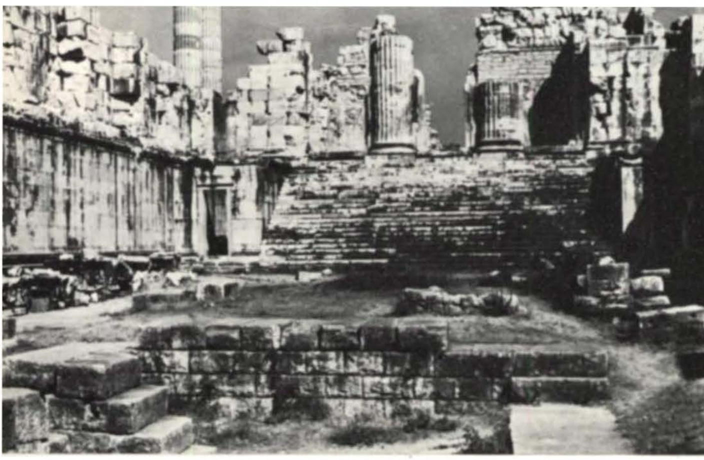
Tiyatro. Miletos kalıntılarının en görkemlisi olan tiyatro, batı Anadolu'da günümüze en sağlam durumda gelebilmiş Roma egemenliği çağı tiyatrosudur. Burada daha önce bulunan Hellenistik çağ tiyatrosunun yerine İS 2. yüzyılda yapılmıştır. 15 000 kişilliktir.

Bunun arkasında, tepe üstündeki kale Bizans çağı yapısıdır.

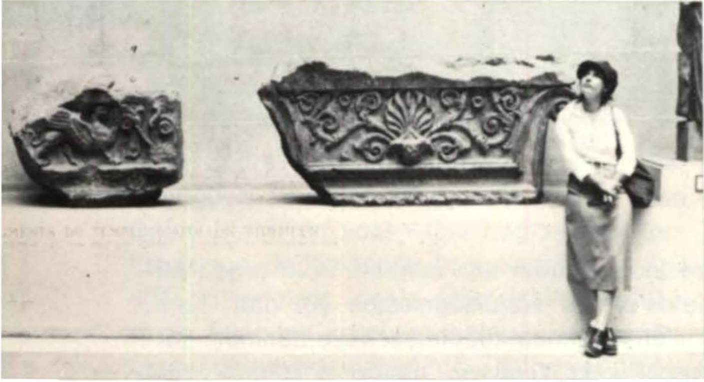
Faustina hamamı. İmparator Marcus Aurelius döneminde (İS 161-180) yapılmıştır. Faustina, bu imparatorun eşi idi.

Güneydeki agora. İÖ 2. yüzyıldan kalma Hellenistik çağ agorasının yerine, İS 2. yüzyıl ortalarında, imparator Antoninus Pius döneminde (İS 138-161) yapılmıştır. Anıtsal kapısı Berlin Müzesi'nde, kazılarda çıkarılıp oraya götürülen kalıntılarla yeniden kurulmuştur. Sözü geçen müze, Berlin'in şimdiki doğu kesimindedir.

26) Eski deyişle, halefler; yani, İskender'in ölümünden sonra onun imparatorluğu ülkesinde egemenliklerini sürdürmek ve genişletmek için birbiriyle savaşıp duran eski İskender ordusu komutanları, İskender'in yerini alanlar

Didyma. Apollon tapınağının içi. Didyma. The interior of the Temple of Apollo.

Didyma Apollon tapınağı kalıntıları (Paris-Louvre Müzesi). The ruins of the Temple of Apollo at Didyma (Paris-Louvre Museum)

9. DIDYMA

Didyma, Anadolu kıyılarına Hellen göçleri öncesi çağdan kalma bir addır. Sözcüğün (Phrygia, Lydia, Mysia dilleriyle hısımlığı olan ve onlar gibi, daha eski Anadolu dillerinden, özellikle Hitit dilinden ve bu yolla, en eski Anadolu dilleri olan Hatti ve Luwi dillerinden etkilenmiş bulunan) Leleg-Karia dilinden gelmiş olması gerekir[27]. Ancak, Didyma adının eski Hellen dilindeki didymai (=ikizler) sözcüğüne benzemesi, bu adın Apollon ile Artemis'i anlatmakta olduğu zannına yol açmıştır. Bu yüzden, bazı ilkçağ yazarlarında Didyma yerine Didymoi dendiğini görüoruz[28].

Didyma'ya günümüzde Akköy-Altınkum asfalt yolundan gidilir. Bu yer, Miletos kalıntılarının 19, Akköy'ün 14 km. güneyindedir.

Didyma, bir kent değil, Klaras gibi yalnızca bir tapınak yeriydi; Miletos topraklarındaydı ve tapınak rahibi, bu kentin önemli bir kamu görevlisi sayılıyordu. Söz konusu yerin, daha Hellen göçleri öncesinde yöre halkınca kutsal diye bilindiğini P a u s a n i a s söylüyor. Demek ki Hellenler, Anadolu'nun nice yerinde olduğu gibi burada da yerlilerin tapkısını kendi inançları ile karıştırıp bağdaştırarak benimsemişlerdir.

Didyma'da bulunmuş en eski yazıtlar İÖ 6C0 dolaylarından kalmadır. O sıralarda, belki de çok eskiden beri, tapınak rahipliği görevini Brankhidai (=Brankhid'ler, Brankhos oğulları) adlı bir aile yürütüyordu; hatta bu yüzden, Didyma yerine Brankhidai dendiği de oluyordu[29]. Bu dönemdeki tapınağın biçimi üzerine hemen hemen hiç bir şey bilinmiyor.

Önceleri, tapınağa karadan yol yoktu. Miletoslular bile denizden, tapınak yakınındaki Panormos (=her yanı güvenlikli yer) Limanı denen koya çıkıyor ve oradan tapınağa yürüyorlardı. Panormos Limanı'ndan tapınağa giden yola Kutsal Yol denmekteydi ve bunun iki yanında arkhaik çağ (İÖ 480 öncesi) yapıtlarına özgü biçimde —yani, kaskatı duruşta canlandırılmış, ilkel işçilikli— aslan, sfenks, rahip heykelleri sıralanmıştı. Bu heykellerin çoğu, 1858 yılına kadar yerli yerinde idi. O yıl, S i r C h a r l e s N e w t o n tarafından Osmanlı Hükümetinin izni ile alınıp Ingiltere'ye gönderilmişlerdir ve şimdi British Museum'dadırlar.

H e r e d o t o s 'a göre, Brankhos oğullarının tapınağını, ayaklanan Ionialıları cezalandırmak isteyen İranlılar yaktı, tapınak içinde bulunan Apollon tapkı heykeli Ekbatana kentine götürüldü, Brankhosoğulları da İran içine sürüldüler veya kendi istekleriyle gittiler.

Yüzyıllar sonra, İskender'in komutanlarından ve ardalarından, Seleukoslar devletinin ilk kralı Seleukos, tapkı heykelini Dydima'ya geri göndertti ve şimdi kalıntıları görülen yeni tapınağı yaptırmağa başladı[30]. Bu sırada ilk yapılan, asıl tapınağın üstü açık olduğu

---

27) Anadolu'da, bu toplumların dilinden gelme, «-mo» bitişli başka tarihsel kent adlarına do rastlanır Karia'daki Idyma,Loryma, Lykia'daki Sydma vb.

28) Örneğin, **Pausanias** 7 II 6 (oysa, 5 XIII 11 sonunda Didyma denmiştir).

29) Örneğin **Herodotos** I 46, 92, 157-159; **Pausanias** 7 V 4.

30) Seleukos, İskender İmparotorluğunun doğu bölümlerini, o aroda İran'ı ele geçirdiği gibi, Lysimakhos'un İÖ 281'de onunla girdiği savaşta yenilmesi ve ölmesi üzerine batı Anadolu'yo da egemen olmuştu

için, tapkı heykelinin konduğu küçük iç tapınaktır. Çatısı bulunmayan asıl tapınağın görkemli dış duvarlarının ve çevre sütunlarının yapımı yüzyıllarca sürmüştür. Yapım işleri henüz tümüyle bitmiş değilken, örneğin sütunlardan birçoğuna henüz yiv (oluk) yapılmamışken, hıristiyanlığın yayılması üzerine son işler tamamlanamamış, tapınak öylece bırakılmıştır.

Gerçekten, İS 395 yılında, Roma Devleti'nin hıristiyan imparatoru Theodosius'un bir buyruğu, «Her çeşit fal bakıcılığı, kâhinlik vb. işlerle boş umutlara destek olmayı» yasaklıyor ve yasağı çiğneyenleri en ağır cezaların bekleyeceğini belirtiyordu. Artık, tanrısal esinle konuşan bilicilerin ağzından geleceği öğrenmek amacıyla Apollon tapınaklarına gidenler, orada hiç kimseyi bulamazlardı.

Didyma'da gün batışı. Sunset at Didyma.

10. MYOUS

Myous kalıntılarının bulunduğu yer, Bafa Gölü'nün birkaç km. kuzeyindedir.

Oraya gitmek için, Bafa Gölünün batısından ve güneyinden geçen Söke-Milâs yoluna giriniz. Göle gelmeden, hatta gölü görmeden, yolun doğu yanında, bir benzin istasyonunun yanındaki kavşaktan, Sarıkemer Köyüne yöneliniz. Hemen o yakında olan köye girer girmez, bir köprüyle, Büyük Menderes Irmağının üzerinden geçeceksiniz. Tam orada sola, ırmağın geliş yönüne doğru uzanan toprak yolu izleyiniz. Yol oldukça düzgündür. 6 km. kadar sonra Afşar/Avşar Köyüne gelirsiniz. Bu köy, yanıbaşında bulunduğu, Latmos Körfezinin dolmasıyla oluşmuş ovaya göre biraz yüksekçe bir yerdedir. Orada durunuz ve kuzeybatıya, 2-3 km. ileriye dikkatle bakınız eski Latmos Körfezinin yerini alan pamuk tarlaları denizine tıpkı eski günlerdeki gibi uzanan küçük bir yarımadanın üzerindeki Bizans kalesini seçeceksiniz. Myous kenti kalıntıları da işte o yarımadanın üstünde, ka-

Myous. Dolma ovadan kent yerinin bulunduğu eski yarımadaya bakış. - Myous. A view of the former peninsula on which the city was situated, from the alluvial plain

Eski Latmos körfezinin, şimdi Bafa gölü kıyısındaki Herakleia kenti kalıntıları arasında otlayan, turistlere alışkın buzağılar. - Calves grazing, unperturbed by the tourists, among the ruins of the city of Herakleia on the shores of Lake Bafa, the old Gulf of Latmos.

lenin size göre diğer yanında, yarımada yamacının düzlüğe ulaştığı yerdedir. Köyden oraya, ovadaki tarlalar arasında yarım saatten biraz fazla yürüyerek varabilirsiniz. Ancak, bu yürüyüş, toprağın çamura dönüştüğü yağışlı aylarda yapılamaz.

Myous sözcüğü, eski Hellen dilinde «fareli, faresi bol» anlamına gelir. Bu ad yüzyıllar boyunca değiştirilmediğine göre, kent tüm ilkçağda, hiç söz götürmeyecek kadar bol fareli kalmış olmalıdır!

Myous, Ion soyundan Hellenlerin batı Anadolu'da ilk kurduğu kentlerden biriydi ve 12 üyeli Ionia kentleri birliğinin üyelerindendi. Eski Latmos Körfezinin kuzey kıyısında kurulmuş olan kentin, kendi kuzeyinde, Büyük Menderes Irmağı boyunca oluşan sığ yerlerde üremeğe başlayan sivrisineklerin getirdiği sıtma hastalığının etkisinde kaldığı ve bu yüzden gelişemediği anlaşılıyor. Gerçekten, Myous ne tarihsel olayları etkilemiş, ne ünlü bir kişi yetiştirebilmiş, ne de herhangi bir yönden ün kazanabilmiştir.

Bu kentin limanında, İÖ 499 yılında, İran'a karşı ayaklanmış Ionia'nın birleşik donanmasını oluşturan 200 kadar gemi konaklayabilmişti. Ama, Latmos Körfezinin Büyük Menderes tarafından doldurulması, körfez kentleri arasında ilk olarak Myous'u etkiledi. Pausanias'ın anlattığına göre, Myous yakınlarında, körfezle ilgisi kesilen bir deniz parçası, zamanla tatlı su gölcüğüne dönmüştü[31]; burada o kadar çok sivrisinek üremişti ki, öteden beri sıtmadan etkilenen halk artık Myous'ta oturamaz olmuş ve Miletos'a göç etmek zorunda kalmıştı. Halk göç ederken tanrı heykellerine varıncaya kadar, götürebileceği her şeyi de götürmüştü. Pausanias, «Ben oraya gittiğimde[32], beyaz mermerden bir Dionysos tapınağı duruyordu, başka şey kalmamıştı» diyor.

Myous, daha sonra da çevre halkı, özellikle Miletoslular tarafından taşocağı gibi kullanılmış, yıkıntılardaki taşlar bile sökülerek götürülmüş, yeni yapılarda bunlardan yararlanılmıştır. Böylece, günümüze hatta dünümüze ilkçağ Myous'undan hemen hemen hiç bir şey kalmamıştır. Orada yalnız iki tapınağın temel kalıntıları görülüyor; bunlardan düzlüğe yakın olanın, Pausaniais'ın söz ettiği Dionysos tapınağının kalıntıları olduğu sanılıyor

11. MAIANDROS/MENDERES MAGNESIA'SI

Izmir-Aydın ana yolu üzerinde Selçuk'a gidip o yörede ve Ionia'nın daha güneydeki bölümünde bulunan tarihsel kalıntı yerlerini gezdikten sonra, dönüş yolculuğunda, fırsat bulursanız, Selçuk doğusunda, biraz ileride kalan Magnesia kenti kalıntılarını görünüz. Bunun için, dönüş sırasında, Söke'ye vardığınızda, geliş yolunuzu yani Kuşadası üzerinden geçen yolu değil, Ortaklar kasabasında Izmir-Aydın ana yoluna bağlanan yolu, yani

31) Bunun, şımdı Azop Gölu diye anılan golcuk olduğu sanılıyor

32) İS 2 yüzyılda

Magnesia kalıntıları. The ruins of Magnesia

Söke-Ortaklar-Selçuk yolunu izlemeniz yeter; üstelik bu gidişin uzunluğu diğeriyle aşağı yukarı aynı olacaktır. Böyle yapınca, Söke'-den yaklaşık 16 km. sonra ve Ortaklar'a varmanızdan 5-6 km. önce, Magnesia kenti kalıntılarının yanından, hatta içinden geçersiniz.

Eskiden Maiandros/Büyük Menderes Irmağı, daha doğrusu onun denize, Latmos Körfezine dökülmeden önce ayrıldığı kollardan biri, bu yöreden geçmekteydi; onun için kente, diğer Magnesia'lardan ayırmak üzere Maiandros/Menderes Magnesia'sı denirdi[33]. Ama elbette ki kent daha çok yalnızca asıl adıyla, Magnesia diye anılırdı.

Magnesia adının nereden, hangi sözcükten türediği tartışmalıdır. Bu adın «Magnetes halkının ili/yurdu» ya da «Magnes taşı (=mıknatıslı demir) ili/yurdu» anlamına geldiği, ileri sürülen savlar arasındadır.

Menderes Magnesia'sı olarak kurulan ilk kentin tam yerini bilmiyoruz; bildiğimiz, Ionia'nın içinde kalan bu yörede, Magnesia'yı Aiolos soyundan gelme Hellenlerin kurduğudur[34]. Kenti kuran göçmenler, kuzey Yunanistan'daki Magnesia'dan gelmişlerdi.

İlk kentin tarihçesi pek mutlu değildir. İÖ 7 yüzyılda Lydia kralı Gyges, Magnesia'ya saldırdı ve kenti aldı. Ardından, Kimmer sürüleri batı Anadolu'yu talan ederken Magnesia'yı ele geçirdiler, neredeyse taş üstünde taş bırakmayıncaya kadar yakıp yıktılar. Aynı yerde kurulan ikinci kent ise, klâsik çağda oldukça gelişti ve tarih olayları açısından önemli bir etkinliği görülmemekle birlikte, hayli ün kazandı. Bu ün, özellikle, kent toprakları içinde bulunan, biraz sonra sözünü edeceğimiz Artemis Leukophryene tapınağından ileri geliyordu.

Maiandros/Menderes Magnesia'sı, tarihte, Themistokles ile bağlantılı olarak da anılır. Hellen-Iran savaşlarında Hellenlerin en saygın önderlerinden biri olan ve Salamis Deniz Savaşı yengisini (İÖ 480) hazırlayan Atinalı Themistokles, sonraki yıllarda İran Şahı Artaxerxes ile işbirliğine girişmiş ve onun yanına kaçmak zorunda kalmıştı. Şah, ona gelir sağlamak için, üç kent bağışladı; bu kentler, Maiandros/Menderes Magnesia'sı, Lampsakos/Lâpseki, Myous idiler Themistokles,

33) Bugünkü Manisa kentimize de, Spylos Dağı eteğinde olduğu için, Spylos'daki Magnesia deniyordu.

34) Notion'un da Ionia ortasında bir Aiolialılar kenti olduğu, buna karşılık Phokaia/Foça'nın Aiolis'de Ionlarca kurulduğu anımsanmalıdır

Maiandros (Menderes) Magnesia'sındaki Artemis tapınağı kalıntılarından Amazonlarla Hellenlerin savaşını gösteren kabartma (alttan ikinci sıra Louvre müzesi). The famous relefs illustrating the battle between the Amazons and the Greeks having been taken from Artemis temple to Louvre Museum (second line below).

oturma yeri olarak Magnesia'yı seçti ve ödünceye kadar orada kaldı[35].

Magnesia, denizden içeride bulunması nedeniyle, Atina egemenliğindeki Delos Birliği'ne girmek zorunda kalmamış ve Atina - Sparta savaşlarına (İÖ 431-404) karışmamıştı. Ancak, Spartalıların savaşı kazanmasından sonra batı Anadolu'ya gelen ve Genç Kyros olayı[36] dolayısıyla İranlıların buradaki Hellen kentlerinden öç almasına engel olmak isteyen Spartalı komutan Thibron, İranlılara karşı korumak üzere Magnesia'yı incelediğinde, kentin surlarla çevrilmemiş, savunmasız olduğunu gördü ve halkı şimdiki kalıntıların bulunduğu yerde yeni bir kent kurmaya zorladı. O sırada oturulan kentin yeri ise, büyük olasılıkla, sonradan, Maiandros/Menderes Irmağının ya da onun bir kolu olan, kent yanından geçen derenin (ilkçağda o derenin adı Lethaios idi) taşıdığı, suyun kabarması ile zaman zaman çevreye yaydığı alüvyonların dolgusu altında kalmıştır. Yazın yok oluveren o dereciğin bunu yapamayacağı sanılmamalıdır; çünkü bugün kalıntıların görüldüğü yerde 1891-1892 yıllarında Carl Humann yönetiminde yapılan kazılarla ortaya çıkarılmış agora, Zeus tapınağı vb. buluntular bir yüzyıldan az zamanda yeniden ve tümüyle örtülmüştür.

Thibron'un zoru ile yeni kentin kurulduğu yer, eski kentin bir dış mahallesi olan Leukophrys (=ak kaşlı) yöresi idi. Magnesia'nın ünlü Artemis Leukophryene (=Leukophrysli Artemis) tapınağı da burada bulunuyordu. Belli ki bu deyişlerde leukophrys sözcüğü gerçek anlamıyla kullanılmıyordu; çünkü bu sıfat benzetme yoluyla, yanları beyaz mermerden tapınaklar, yapılar içinde kullanılırdı.

Ak mermerden yapılma Artemis tapınağından dolayı o yere ve tapınağa Leukophrys denmiş olduğu anlaşılıyor.

Burada tapkı gören Artemis'in de, tıpkı Ephesos'da olduğu gibi, Anadolunun Ana Tanrıçasından, Kybele'den gelme olasılığı vardır. Üstelik o yörede, Hellen göçlerinden ve oraların Hellenleşmesinden yüzyıllarca sonra bile Kybele'ye tapıldığını biliyoruz; hatta Themistokles, Magnesia'ya yerleşince burada bir Kybele tapınağı yaptırmış ve rahibelik görevini kendi kızı üstlenmişti.

Şimdi orada kalıntıları görülen tapınak, İÖ 2. yüzyılda, Teos'daki Dionysos tapınağını da yapmış olan mimar Hermogenes'in yaptığı Artemis tapınağıdır. Bunun altında, en

35) Themistokles'in orada geçen yılları üzerine **Plutarkhos**'un yapıtında, Themistokles'in yaşamını anlatan bölümde bilgi vardır.

36) Bir çeşit Cem Sultan olayıdır; **Xenophon**'un Anabasis adlı yapıtında ayrıntılı olarak anlatılır

azından İÖ 6. yüzyılda yapılmış daha eski bir tapınağın kalıntıları saptanmıştır. Ancak, yeni tapınağın orada görülen kalıntıları, karmakarışık taşlardan, sütun parçalarından başka bir şey değildir. Tapınağın, mythologia öykülerinde anlatılan Amazonlar-Hellen yiğitleri savaşını canlandıran kabartmalarından çoğu kazılarda bulunmuş ise de, bunların bir haylisi 1843 yılında Charles Texier tarafından Fransa'ya götürülmüştür ve şimdi Louvre Müzesi'nde sergilenmektedir; diğerleri de İstanbul Arkeoloji Müzesi'ndedir.

Kentin yerinde, görülecek başka bir ilkçağ kalıntısı yoktur. Kazılarda ortaya çıkarılanlar yine toprak altında kalmış durumdadır. Görülen kent surları ise, Bizans'ın ilk çağı yapıtıdır.

TEMEL BİBLİYOGRAFYA

Bu araştırmada başvurulan tüm yapıtların uzun listesini aktarmağa gerek görülmemiş, en çok yararlanılan kaynakların belirtilmesiyle yetinilmiştir

I. **Arkeoloji haritaları**

Codex Kultur-Atlas: Codex Verlag (Gundholzen/Horn, Almanya) tarafından yayınlanan haritalar.

Duyuran, Rüstem: Batı Anadolu'nun arkeoloji haritası, Ege Turizm Cemiyeti yayını, İzmir 1952.

Tarhan, Nâzım: Tarihte Türkiye, Ankara 1962.

II. **Batı Anadoluda'daki ilkçağ kentleri, kalıntıları ve bunların tarihçesi üzerine bilgi sunan ilkçağ yazarlarının yapıtlarından başlıcaları**

Arrianos: İskender'in Anabasis'i (Alexandrou Anabasis). Çev. Hayrullah Örs. Yayınlayan Millî Eğitim Bakanlığı. c. I, İstanbul 1945; c. II, İstanbul 1949.

Herodotos: Herodot tarihi. Çev. Müntekim Ökmen. Yayınlayan Remzi Kitabevi. İstanbul 1973.

Homeros: İlyada. Çev. Azra Erhat/A. Kadir Yayınlayan Sander Kitabevi. İstanbul 1967.

Pausanias: Beschreibung Griechenlands (2 cilt halinde Almanca çeviri). Çev. Ernst Meyer. Deutscher Taschenbücher Verlag, München 1972.

Plutarkhos: The lives of the noble Grecians and Romans. The Dryden translation. Encyclopedia Britannica Yayınevi, Chicago (basım yılı gösterilmemiş).

Thukydides: The History of the Peloponnesian War. Çev. Richard Crawley. Encylopedia Britannica Yayınevi, Chicago (basım yılı gösterilmemiş).

Xenophon: Yunan Tarihi (Hellenika). Kitap I-III, Çev. Suat Sinanoğlu. Millî Eğitim Bakanlığı yayını, Ankara 1963.
(Türkçeye henüz çevrilmemiş bulunan kitap IV - VII'nin Fransızca çevirisi :) Helleniques, livres IV VII, traduit par J. Hatzfeld, publié par la société d'édition «Les belles lettres», Paris 1965.

III. **Yeni yapıtlar**

Ahmet Refik: Büyük tarih-i umumî. (Yayınlayan :) Kitabhane-i Islâm ve askerî, İbrahim Hilmi. c. II, İstanbul 1328 (1912). Eski harflerle.

Akurgal, Ekrem: Ancient civilizations and ruins of Turkey, 3rd edition, Haşet Kitabevi, İstanbul 1973.

Baran, Musa: Millet Kılavuzu. Eski Eserler ve Müzeler Gn. Md. Yayını, Ankara 1965.

Baykara, Tuncer: İzmir Şehri ve Tarihi. Ege Üniversitesi Arkeoloji Enstitüsü yayını. İzmir 1974.

Bean, George: Aegean Turkey. An archaeological guide. London, Ernest Benn Ltd., 3rd impression 1972.

Bendt, Walter: Topographische Karte von Milet. Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1968.

Blohm, Kurt Wilhelm: Staedte und Staetten der Türkei, Verlag M. du Mont Schauberg, Köln 1971.

Cevat Şakir (Kabaağaçlı, Halikarnas Balıkçısı: Asia Minor. Publication of İzmir Interpreter-Guides and Tourism Association. İzmir 1971.

Gültekin, Hakkı: İzmir Tarihi. Ege Turizm Cemiyeti yayını. İzmir 1952.

Mansel, Arif Müfid: Ege ve Yunan Tarihi. Türk Tarih Kurumu yayını, Ankara 1947 (daha yeni basımları da vardır).

Miltner, Franz Ephesos. Franz Deuticke Verlag, Wien 1958.

Okurer, Mehmet: İzmir/Kuruluştan Kurtuluşa. İzmir 1970.

Ramsay, William M.: Anadolu'nun Tarihî Coğrafyası. Çev. Mihri Pektaş. Millî Eğitim Bakanlığı yayını. İstanbul 1960.

Rostovitzeff, M.: The social and economic history of the hellenistic world (3 cilt). Oxford, Clarendon Press (Oxford University Press). Düzeltilmiş 1972 basımı (ilk basım 1941).

Schede, Martin: Die Ruinen von Priene. Deutsches Archaeologisches Institut/Abteilung İstanbul yayını. G. Kleiner ile W. Kleiss'ın gözden geçirip düzelttiği 2. basım. Walter de Gruyter Verlag, Berlin 1964.

Sevgen, Nazmi: Anadolu Kaleleri. Ankara 1959.

Thomson, George: Frühgeschichte Griechenlands und der Aegaeis. Berlin (DDR) 1960.

Toksöz, Cemil: Les anciens sites de l'Anatolie occidentale. İstanbul 1974.

IV. **Ansiklopediler**

Meydan-Larousse

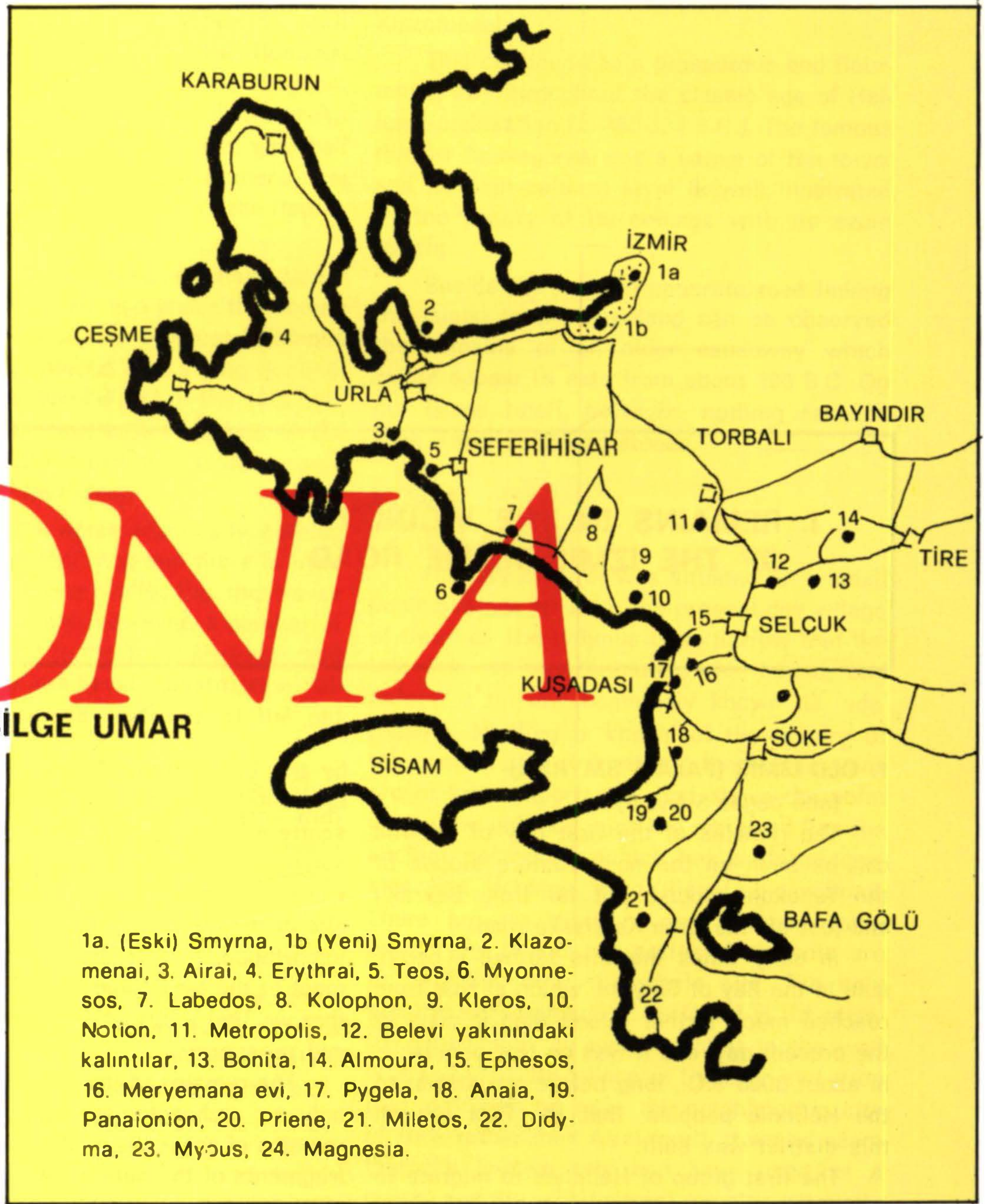
Pauly/Wissowa: Realencyclopaedie der classischen Altertumswissenschaft. Neue Bearbeitung. Birinci dizi (Erste Reihe) Stuttgart 1958 basımı; İkinci dizi (Zweite Reihe) Stuttgart 1960 basımı.

Türk Ansiklopedisi

V **Cumhuriyetin 50. yıldönümünde il özel idarelerinin yayınladığı(ildeki tarihsel kalıntıları da belirten; ayrıca, köy yollarının haritasını verdikleri için, ana yollardan uzak kalıntılara nasıl ulaşılacağının anlaşılmasını sağlayan) il yıllıkları içinde, ilkçağ Ionia'sını paylaşmış çağdaş illerimizin yayınladıkları**
Cumhuriyetin 50. Yılında Aydın. 1973 İl Yıllığı.
Cumhuriyetin 50. Yılında İzmir. 1973 İl Yıllığı.

IONIA

by PROF. BİLGE UMAR

1a. (Eski) Smyrna, 1b (Yeni) Smyrna, 2. Klazomenai, 3. Airai, 4. Erythrai, 5. Teos, 6. Myonnesos, 7. Labedos, 8. Kolophon, 9. Kleros, 10. Notion, 11. Metropolis, 12. Belevi yakınındaki kalıntılar, 13. Bonita, 14. Almoura, 15. Ephesos, 16. Meryemana evi, 17. Pygela, 18. Anaia, 19. Panaionion, 20. Priene, 21. Miletos, 22. Didyma, 23. Myous, 24. Magnesia.

ENGLISH TRANSLATION
by : Adair MİLL

I. REMAINS IN THE VICINITY OF THE IZMIR-ÇEŞME ROAD

1. OLD IZMIR (PALAIA SMYRNA)

(see pages 5 and 6)

The remains of the first city of Smyrna can be seen on the north-eastern slopes of the Tepekule mound, not far from Bayraklı and just off the Izmir-Karşıyaka road.

In early times this site formed a peninsula in the Bay of Smyrna, which at that time reached much further inland than it does at the present day, and it was on this peninsula, in about 3000 B.C., long before the arrival of the Hellenic peoples, that the first city in this district was built.

The first group of Hellenes to migrate to the shores of Western Asia Minor a century or two after the Trojan War 1200 B. C., was composed of Aeolian tribes, who occupied the city and the surrounding region, but a few centuries later, in about 700 B.C.. Smyrna was captured by the Ionians.

It soon developed into a prosperous and powerful city, forming a threat to the neighbouring state of Lydia, which finally opened war against it. Although the inhabitants of Old Smyrna were for a time successful in their defence of the city it was finally captured by the Lydian King Alyates in 610 B.C. and completely destroyed. The population was scattered among the small villages in the surrounding countryside, and, although there were a number of later settlements on the site of the old city, none of these were of any importance. It was only after the establishment of the New Smyrna some distance away that we find a city of comparable importance and prosperity.

The remains of the old city are of interest only to archaeologists, and consist of the remains of the walls of the Temple of Athena, fragments of the defence walls, and the walls of some of the houses.

2. IZMIR (NEW SMYRNA)

(See pages 6 and 7)

It is said to have been Alexander the Great who ordered that the new city of Smyrna should be established on the present site of Izmir. According to Pausanias this order was given to his commanders, and Strabo tells us that the work was begun by Antigonus, the commander in charge of Asia Minor after the death of Alexander, and completed by Lysimachos. After Lysimachos' defeat and death in

the war with Seleucos (281 B.C.) the region came under the power of the Seleucids, until they in turn were defeated by the Romans, who handed the region over to the Kingdom of Pergamon. In 133 B.C., on the death of Attalus III, the last King of Pergamon, who had bequeathed his kingdom to the Romans, the province of Smyrna became part of the Roman Empire.

Like many other cities of Asia Minor Smyrna found its golden age under the Roman Empire, but after a period of great brilliance and prosperity it entered into a long decline. It was only in the second half of the 19th century, when the railways took the place of the old trade routes, that Izmir once more became a populous and flourishing town.

Apart from the **agora** practically nothing remains of the ancient city, and there is little to see of the defence walls· the theatre or the stadium. There are, however, a number of interesting exhibits in the Izmir Museum, and Kadife Castle, a medieval construction, almost certainly occupies the site of the old acropolis.

As for the **agora**, this consisted of a spacious courtyard surrounded by a **stoa** with a roof supported on columns. On the north side stood a **basilica** used for state business, and the whole structure was adorned by a number of statues.

The ruins knowns as the Baths of Diana are to be found at the eastern end of Izmir, where Homer is said to have lived. Here a number of springs form a small lake, and in Roman times baths had been built on this site. A few remains can still be seen.

3. KLAZOMENAI

(See page 8)

The first settlement in this district was situated on a small hill near the beginning of a fairly long isthmus which now links the mainland to a nearby island, and dates from the period prior to the Hellenic invasions. The Ionians established their city on a site near the island but a little further inland from the shore. After the arrival of the Persians in Western Asia Minor, and very probably after their unsuccessful rising against the Persian hegemony, the Ionians removed their city to the island itself for greater security, and it was this city that was known thereafter as Klazomenai.

This continued as a prosperous and flourishing city throughout the classic age of Hellenic civilisation (c. 480-334 B.C.). The famous thinker Anaxagoras was a native of the town and its high cultural level is well illustrated by the beauty of its coinage with its swan reliefs.

Beside the modern concrete road linking the island to the mainland can be observed the remains of an older causeway which would appear to date from about 300 B.C. On the island itself, however, nothing remains save a few scattered stones.

4. AIRAI

(See page 10)

The city of Airai was situated on a small peninsula not far from the present-day village of Demirci. The isthmus is so narrow that the site has the appearance of an island, and indeed it is now commonly known as 'ada' (island). Nothing is known of the history of the ancient city of Airai and the few remains are of little importance. Just above the point where the isthmus joins the mainland lies the ancient necropolis, which has suffered considerable damage from illegal excavations. There are no signs of any defence walls around the island· but pottery fragments are to be found over the whole site. The only architectural remains to be found in the vicinity consists of an Ionian capital in the wall of a stable in the village of Demirci, and even this may well be from the neighbouring city of Teos rather than Airai itself. It would seem that the ancient city had been used as a quarry and the architectural remains gradually removed by sea.

5. ERYTHRAI

(See page 11)

The remains of the city of Erythrai lie within the village of Ildır not far from Çeşme on the Izmir-Çeşme road. Erythrai was one of the more important cities founded by the Ionians on the shores of Western Asia Minor, but it would seem to have played little part in the historical development of the region.

II. REMAINS IN THE VICINITY OF THE SEFERİHİSAR - GÜMÜLDÜR (GÜMÜŞSU) CUMAOVASI ROAD

1. TEOS

(See pages 13 and 14)

Teos lies not for from the township of Seferihisar about 44 km. from Izmir and very near the temple of Dionysus. It was one of the wealthiest and most powerful cities of Ionia, but played no very distinctive role in the historical development of Western Asia Minor.

For centuries Teos was used as a quarry for building materials, with the result that very little of the ancient city now remains. A careful examination of the whitewashed wall of the cemetery in the nearby village will reveal an inscription from Teos, while a well near the village of Seferihisar is covered by another inscription stone from the same city, and on this the name ANDRIAN (Hadrian) can be deciphered. This would date the stone to the beginning of the 2 nd century.

2. MYONNESOS

(See pages 13 and 14)

Myonnesos (the name means 'squirrel island' in the Hellenic tongue) is situated on a

steep, rocky island very near the mainland. The nature of the island misled Bean into thinking that it was impossible for a city to have been situated on these steep rocks, and, thinking that the city must have stood on the mainland near the island, he was bewildered to find no trace of any habitation there. In actual fact, however, the island is quite spacious, and offers as large a site as that occupied by many an ancient city. It is just as large, for example, as the peninsula on which the city of Myous was founded.

As a result of centuries of neglect the old causeway has now sunk beneath the sea, but it is still possible to wade out to the island through the relatively shallow water.

Myonnesos is of little historical interest and, together with Lebedos and Myous, was one of the smallest, poorest and least important of all the cities of the Ionian Federation.

Although there are quite a number of fragments of walls and dwellings dating from the Middle Ages and the Ottoman period very little has survived from ancient times. Of these classical remains the most important is the old causeway, several stones of which display the meticulous stone craftsmanship of the Hellenic cities, together with a few fragments of the 'cyclopean' defence walls of the early city.

The inscription stone on the well in the village of Doğanbey may very well belong to the city of Myonnesos.

3. LEBEDOS

(See page 15)

Lebedos was situated on a round peninsula not far from the Seferihisar-Gümüldür (Gümüşsu) road. The acropolis, however, stood on a small hill between the peninsula and the village of Ürkmez.

Lebedos was a small, unimportant city, of little historical interest. Pottery fragments are to be found scattered over the peninsula itself and on the site of the acropolis, but no excavations have so far been attempted. Of the acropolis only a few stones seem to have remained, but sections of the defence walls on the peninsula have survived.

4. COLOPHON

(See page 16)

Colophon had its golden age around 650 B.C., before the establishment of the Lydian hegemony over Western Asia Minor. At that time the people of Colophon used the city of Notion to the south as their port and possessed a powerful fleet. The city state was also powerful on land, and was particularly famous for its cavalry. For a city state its lands were extensive, and very fertile.

Later Colophon came first under the hegemony of Lydia and then, after the destruction of Lydia by the Persians, under the hegemony of Persia. After the defeat of the Persians by the Greeks in 480 B.C. Colophon, together with all the other coastal and island towns of Ionia, were forced to become vassals of Athens, and for the next two centuries the history of Colophon runs parallel to that of the other Ionian cities.

In 299 B.C. the city was captured and destroyed by Lysimachos, and the inhabitants were sent off to swell the population of the city of Ephesos, which he had just newly founded a little distance away. After Lysimachos' death in battle in 281 B.C. the former inhabitants of Colophon revived the old city, but it never succeeded in regaining its former wealth and prosperity. The subsequent development of the cities of Colophon and Notion was, indeed, prevented by the remarkable development of the nearby city of Ephesos.

The remains of Colophon consist of a few wall fragments of possible interest only to archaelologists.

5. KLAROS

(See pages 16 to 18)

In the old Hellenic tongue Klaros means 'temple site' and indeed Klaros was not actually a city but a famous temple of Apollo. We know that as early as 700 B.C. the district was regarded as sacred to Apollo, but although a temple of the god may well have existed on this site before 300 B.C. it would seem that it had not at that time attained its later fame.

The temple of Klaros reached the height of its fame and renown during the Roman hegemony, and the hundreds of names still to be seen inscribed on the stones in the remains of the temple testify to the large numbers of visitors who came to consult the oracle.

Quite a number of fragments of the old temple have survived. Most of these, however, can only be seen in summer as in the wetter seasons of the year they remain submerged beneath the waters flowing down from the hillside.

6. NOTION

(See page 19)

Although Notion was founded by the aelians it was situated in the centre of the province of Ionia and had very close links with the city of Colophon, to which city it served as port. This close connection continued for some centuries until the decline of Colophon, after which Notion became the principal town of the province.

Nothing remains of the ancient city apart from some fragments of the walls and foundations, and even these have been damagec by the effects of time

III. THE VICINITY OF THE IZMIR - BELEVI TIRE ROAD

1. METROPOLIS

(See pages 20 and 21)

There were quite a number of cities in the ancient world bearing the name Metropolis. It was usually applied to the principal city of a region or to one having colonies.

This Metropolis was founded during the Hellenistic period, but remained of little historical importance or influence. It was situated partly on the plateau of a not very high hill, on which a few wall fragments can still be seen, partly on the slope overlooking the plain. Here we can still see a few sections of the defence walls, some of which date from the Hellenistic period, others from a later age. The later walls had been partly constructed of stones from the Hellenistic walls and other early structures.

The outer castle walls descending from the hill to the plain date from the Middle Ages.

2. RUINS IN THE VICINITY OF BELEVI

(See page 22)

Belevi lies on the Izmir-Selçuk road just after the bridge of the Lesser Maeander. The village itself is new and contains no ancient remains. Its importance from the archaeological point of view lies in the nearby mausoleum and the tumulus a short distance above it.

The Mausoleum was carved out of the rock, the main body of the structure consisting of a cube 15 m. high. The burial chamber was hollowed out of the centre of this and adorned with marble slabs and carved marble panels. The whole tomb was surrounded by a series of Corinthian columns.

This is thought to have been the tomb of Antiochus II of Seleucia, who died during a visit to Ephesos in 246 B.C.

The tumulus is to be seen on the hill to the west of the mausoleum. It is surrounded by a wall constructed of regularly cut stones, and from this wall a tunnel 7 m. long leads into two burial chambers in the centre of the mound. The workmanship displayed in its construction suggests the 4th century B.C., but it is not known for whom it was built. No inscription is to be seen either on the mausoleum or on the tumulus.

3. BONITA

(See page 23)

Just before reaching the village of Büyükkale one notices the remains of a castle on a steep hill overlooking the village and the plain. The sections towards the village are ancient, whilst those looking towards the plain on the north date from the Middle Ages. In other words the northern section of the ancient castle had been repaired and renovated in the medieval period.

The vicinity has yielded a few accidental finds and these are now exhibited in the garden of the Tire Museum.

4. ALMOURA

The word 'almoura' has no meaning in either the Hellenic or the Latin languages and must have derived from the Lydian.

The remains of the Hellenistic castle of Almoura are to be seen on the top of a not very high mound immediately to the south of the village. Although large quantities of brick and earthenware pipes are to be found on the summit and the slopes there are very few pottery fragments. This would suggest that although the castle remained in use as a fortification well into the medieval period the actual dwelling houses were situated on the plain below. Of the structure on the summit of the mound only a few very modest fragments of the foundations have survived together with an entrance into a passage or cistern.

About half an hour's walk from this mound we find the ruins of another medieval castle popularly known as Domuz Tokadı. The sections of the remains resting against the upper slope have suffered comparatively little damage, but the lower sections consist merely of a few high, tastelessly constructed walls.

IV. THE VICINITY OF THE SELÇUK - LAKE BAFA ROAD

1. SELÇUK: (OLD) EPHESOS/AYIOS LOGHOS/AYASLUK

(See pages 24 to 34)

Selçuk lies on the Izmir-Aydın road, about 73 km. from Izmir In ancient times the Lesser Maeander entered the sea many miles further inland than at present· and the sea extended as far as the bottom of the slope beneath the Isa Bey Mosque, just below the hill on which Selçuk Castle now stands. At this point stood the original temple erected by the Hellenes to the Mother Goddess Kybele, which was later to be replaced by the Temple of Artemis. There was a small settlement on the east and south-east shores of the bay.

This region was occupied by the Ionians, who overcame the indigenous population and settled on the skirts of Mt. Panayır, thus founding the first Hellenic city at Ephesos. Here the worship of Kybele was continued in the worship of the Greek Artemis, the ancient sanctuary of the Mother Goddess being transformed into an Artemision.

The Lydian King Croesus saw in the strong, independent cities of the Hellenes a threat to his own security, and in about the middle of the 6th century B.C. he attacked and captured the city of Ephesos, forcing the population to leave their fortified city and settle in the open country near the Artemision. Thus the second Hellenic city of Ephesos was founded between the Artemision and the

present site of the Isa Bey Mosque, near the modern town of Selçuk.

At the beginning of the Hellenistic age Lysimachos again forced the population of the city to move to another site. This was the third Hellenic city, and was situated at the foot of Mt. Bülbül. It is the ruins of this city that we visit at the present day.

As the sea receded and the bay silted up the city gradually lost its importance and the settlement was transferred back to the site of the present day city of Selçuk.

The Selçuk Museum houses some very interesting exhibits, the most fascinating of these being the marble statues of the Ephesian Artemis, but of the Temple of Artemis itself, one of the Seven Wonders of the Ancient World, nothing remains save a few stones and some fragments of columns.

The remains of the Church of St. John, built over what is supposed to have been the tomb of the Apostle, are to be found on the hill occupied by Selçuk Castle. These date from the reign of Justinian in the 6th century A.D.

The remains of the Hellenistic and Roman cities of Ephesos are to be found on the Selçuk-Kuşadası road, only a few kilometres from the town of Selçuk.

This city, founded by Lysimachos at the beginning of the 3rd century B.C., displayed a quite remarkable development. The trade routes from the various parts of Asia Minor converged at this point, with the result that Ephesos became the port for the whole of the province. In the years of prosperity and peace provided by Roman rule Ephesos became one of the richest, most civilised and most populous of all the cities of the ancient world, and most of the ruins to be seen on the site today date from this golden age.

The Gymnasium of Vedius was built in 150 A.D., while the Stadium dates from the reign of Nero (54-68 A.D.). Little remains of the latter, however, the stones having been used in the construction of Selçuk Castle. The Church of the Virgin Mary consists of a long narrow building also dating from the Roman period which was converted into a church at the beginning of the 4th century A.D. Near the harbour can be seen a gymnasium with baths begun in the reign of Domitian (81-96 A.D.) and completed during the reign of Hadrian (117-138 A.D.). There is also a gymnasium just beside the theatre which would appear to date from the 2nd century A.D. The street known as the Arcadiana was the most important street of the city from the Hellenistic period onwards but was rebuilt in the reign of the Emperor Arcadius, roofed **stoas** resting on columns being added on each side. The

street is 600 m. long and 11 m. wide. The **stoas**, which contained rows of shops, are 5 m. wide and are paved with mosaics. At night the street was illuminated by oil-lamps.

The theatre, which could seat 24,000 spectators, was begun in the Hellenistic period but was completed only in the reign of Trajan (98-117 A.D.), while the Library of Celsus, one of the best preserved remains in the city, was begun in 110 and completed in 135 A.D

The **agora** or market-place was constructed during the Hellenistic period but various additions and modifications were made in the reigns of Augustus and Nero, while the whole structure was completely renovated during the reign of Caracalla (211-217).

From the west gate of the **agora** a covered passage 160 m. long and 24 m. wide led to the Temple of Serapis. This temple is thought to have been built by Egyptian immigrants and displays the stylistic features of the reign of Antoninus Pius (138-161 A.D.).

Only the wealthiest and most famous cities were given permission to erect temples to the Emperor, and it is a testimony to the greatness of Ephesos that the city was granted this privilege on four different occasions. Among the ruins of the city we can still see the remains of the Temple of Hadrian, and, a short distance away, the Fountain of Trajan, which contained a colossal statue of the Emperor, of which only the feet now remain. There is also a temple dedicated to the Emperor Domitian, the first temple in Ephesos to be erected to a Roman Emperor. This contained a colossal statue of the Emperor, some fragments of which can be seen in the Selçuk Museum.

There is also a 'state' agora dating from the Roman period but constructed over a previous Hellenistic structure.

On a hill some distance from the ancient city can be seen the remains of a building which has been claimed to have been the house of the Virgin Mary. The method of wall construction suggests a date in the 6th or 7th centuries, but the foundations may well date from the 1st century

4. PHYGELA/PYGELA

(See pages 35 and 36)

This ancient city is situated on the sandy shore just off the İzmir Kuşadası road a little way before Kuşadası. The name Phygela has no significance in any Hellenic tongue, which would suggest that the city andedated the Hellenic invasions. The city seemed to have been a small town of little importance and very little is known of its history. It is, however, mentioned by Xenophon, which means that it most have existed as far back as

the 5th century B. C.

There are few remains of any great interest apart from fragments of the defence walls dating from the classical period and the vaulted structure in the centre of the excavation area.

5. ANAIA

Anaia is situated an a small hill immediately beside the sea near the Kuşadası Söke road. This hill is now occupied by a castle which survived to modern times in a fairly good state of preservation and was repaired in 1976. It is thought by some to have been a Byzantine structure, but the presence of a Maltese cross would suggest that it was built by the Latins.

The ancient city Anaia is situated on a slope about 2 km. to the south east of this castle. Very little is known of the history of the city except that it sided with Sparta in the war between Athens and Sparta (431-404 B. C.) and is mentioned in this context by Thucycides.

No excavations have so far been carried out in Anaia, and at present nothing seems to have remained of the ancient city. A few small finds from what may have been the necropolis are exhibited in the Selcuk Museum.

6. PANIONION

As its name suggests, this was a sanctuary and gathering place for the population of all the Ionian cities. There was no city or castle connected with it, and it played no part of any importance in the history of the region.. Meetings, however, were held when important decisions affecting the Ionian Federation were to be taken and It was here, after the defeat of the Ionian cities by the Persians in 494 B. C. that a proposal was discussed that all the inhabitants of these cities should migrate to Sardinia, and finally rejected.

There are some foundation remains on the highest part of the hill, but no mention is made in ancient sources of any temple erected on this site. The whole area would appear to have been an open air sanctuary dedicated to Poseidon, and the few stones that remain probably belong to a 6th century altar on which sacrifices were made to this god.

At the bottom of the slope leading down from the bottom of the hill there is a theatre-like structure which must have been the meeting place of the representatives of the Ionian cities.

7. PRIENE

(See page 38)

This city was situated on Mykale Point about 15 km. from the present day city of Söke. Its name suggests that the original city antedated the Hellenic invasions.

Priene was one of the first of the Ionian cities, but its original site is unknown and we have very little information concerning its early history The city was removed to its present site in the 4th century B C. because of the silting-up of the estuary of the Maeander, on whose banks it originally stood. When Alexander the Great visited the area in 334 B. C. the city had not yet been completed and he himself supplied the money for the construction of the temple. His name was inscribed on a wall of the temple and this inscription stone was found in the first excavations to be undertaken on the site and removed to the British Museum.

With the continued silting-up of the estuary Priene gradually lost its importance, and the city was thus unable to participate in the general prosperity and affluence of the Roman Empire. The ruins of the city are very impressive, however, and include a Temple of Athene constructed by the celebrated Carian architect Pytheos, a theatre which underwent very little modification during the Roman period and thus offers a typical example of a Hellenistic theatre, a **bouleterion** (city hall) seating 640 people, a Temple of Demeter and Persephone dating from the Hellenistic period, a stadium from the 2nd century B. C., and the Lower Gymnasium from the same period The finest sections of the Temple of Zeus are

exhibited in the Pergamon Museum in East Berlin.

8. MILETOS

(See pages 40 to 43)

Miletos was situated on the southern shore of the Bay of Latmos, very near the point at which this opened into the Aegean Sea. With the silting-up of the Meander stuary, however, the city was left some miles inland.

The name of the city and the city itself both antedate the arrival of the Hellenes, and may well be Carian in origin. The original inabitants were defeated by the Hellenes and, according to Herodotus, all the males in the city were massacred. The city grew to great prosperity under its new masters, enjoying its golden age in the 8th and 7th centuries B. C. Miletos founded over 80 colonies in various parts of the Mediterranean, Aegean and Black Seas, and carried on a vigorous overseas trade.

Miletos was also a centre of learning and culture. and was the birthplace of a number of great thinkers and scholars, one of these being Thales, who might well be described as the founder of geometry

In the 5th century B. C. Miletos was the leader of the other Ionian cities in the rising against the Persians. On the defeat of the Ionian fleet in the Bay of Latmos not far from Miletos the Persians sacked the city, massacred all the men and carried the women and children into captivity. After the Persian defeat in the subsequent war with Athens (480 B. C.) Miletos recovered its independance and soon regained its former wealth and prosperity On the conclusion of the war between Athens and Sparta, the Spartans, though victorious, were obliged to come to terms with Persia, and thus Miletos once more came under the Persian yoke. It was finally restored to independence by Alexander the Great, who visited this region in 334 B.C. Thereafter the history of Miletos runs parallel to that of the other Ionian cities of Asia Minor, with the city benefitting to the full from the peace and prosperity provided by Roman rule. It is to this period that the extant ruins belong.

The magnificent theatre is undoubtedly the best preserved Roman theatre in Western Asia Minor. This structure dates from the 2nd century A. D., and seated 15,000 spectators. On the hill behind the theatre can be seen the Byzantine castle, while nearby are the remains of the Baths of Faustina, also dating from the 2nd century. The **agora** is a 2nd century building constructed on the site of a Hellenistic **agora** of the 2nd century B. C.. Its monumental door and various other finds are now exhibited in the museum in East Berlin.

9. DIDYMA

(See pages 44 and 45)

Didyma lies about 19 km. from the ruins of Miletos and 14 km. south of the village of Akköy.

Didyma was a sanctuary in the territory of Miletos, and the priest of the temple was an important official of that city. The sanctuary antedated the arrival of the Hellenes, who dedicated the sanctuary to their own god Apollo.

The earliest inscriptions to be found at Didyma date from the 6th century B. C., but nothing is known of the temple that existed at that time. Didyma was approached from the sea, a Sacred Way leading to the sanctuary from the port of Panormos. This Sacred Way was lined by statues of lions, sphinxes and priests, which were still **in situ** in 1858. They were then removed by Sir Charles Newton and taken to England, where they are now exhibited in the British Museum.

According to Herodotus, the Persians punished the cities of Ionia for their rebellion by destroying the Temple of Apollo and removing the statue of the god to Ecbatana. This statue was returned to Didyma by Seleucus who also began the construction of the present temple.This was planned on such a vast scale that although construction work continued for centuries the whole was never completed.

10. MYOUS

(See page 45)

The city of Myous, the ruins of which lie a few kilometres north of Lake Bafa, was one of the first cities to be founded by the Ionian Greeks in Western Asia Minor, and was one of the twelve cities of the Ionian Federation. It was originally situated on the Bay of Latmos and possessed a harbour capable of sheltering the 200 ships of the Ionian fleet in the rising against Persia in 499 B.C., but with the silting-up of the Maeander estuary the city became completely cut off from the sea and left on the shore of a fresh water lake. The area became infested with the malarial mosquito and the population was forced to emigrate to Miletos. They took with them all their possessions, including the statues of the gods. The remains of the city were subsequently used as a quarry for the neighbouring towns, with the result that nothing now remains except the foundations of two temples, one of which is probably the marble temple mentioned by Pausanias.

11. MAGNESIA-ON-MEANDER

(See page 46)

This lies east of Selcuk about 16 km. after Söke and 5-6 kms. before Ortaklar.

This city was originally founded by Aeolians from the city of Magnesia in Northern Greece. It was captured by the Lydian king Gyges in the 7th century B. C and later captured and rased to the ground by Cimmerian tribes. A new city was founded on the same site, however, and this was to gain considerable prosperity and renown. It was here that Themistocles settled after deserting Athens and allying himself with the Persians. The Persian king gave him three cities as a source of income Magnesia, Lampsakos and Myous and of the three he chose Magnesia as his home.

This city too was affected by the silting-up of the Maeander, and the ruins were found buried beneath layers of alluvium brought down by the river. The speed at which this silting-up took place is demonstrated by the fact that the **agora,** the Temple of Zeus and other architectural remains unearthed by Carl Humann in 1891-1392 are once more completely buried.

The most famous of the buildings was the Temple of Artemis which, like the temple at Ephesos, had originally been dedicated to the worship of Kybele, the Mother Goddess. A temple to Kybele was erected here by Themistocles, whose own daughter officiated as priestess, but the Artemis temple whose remains now survive dates from the 2nd century B.C. Little of it now remains, the famous reliefs illustrating the battle between the Amazons and the Greeks having been taken to France in 1843 by Charles Texier, where they are now exhibited in the Louvre. The rest can be seen in the Istanbul Archaeological Museum.

AK YAYINLARI
KÜLTÜR KİTAPLARI SERİSİ : 2

IONIA

BİLGE UMAR

Bu kitapta, Anadolumuzun ilkçağda Ionia diye anılan bölgesindeki ilkçağ kentlerinin ve kalıntılarının başlıcaları üzerine özetlenmiş bilgi verilmekte ve kalıntılardan olabildiğince fotoğraf sunulmaktadır. Güdülen amaç; tarih, arkeoloji, turizm ve gezi fotoğrafçılığı amatörlerinin Türkçe yayınlanmış böyle bir yol gösterici eser için duydukları gereksinmenin karşılanmasıdır.
Akbank, bu yararlı eseri, Anadolunun başka yöreleri için hazırlanmış benzerlerinin izliyeceğini umuyor.

100 TL.